

tidskrift för
**RÄTTSSOCI
SOCIOLOGI**

TEMA: EKONOMISK BROTTSLIGHET

Donald R. Cressey
Honesty is the Best Policy: Self-Regulation
as a Strategy for Maximizing Corporate Profit

Sven-Erik Olsson
EKO-kommissionen och kampen mot
den ekonomiska brottsligheten

Antoinette Hetzler
Rättssäkerhet eller rättsskydd?

VOL 1 1983/84 NR 3

REDAKTÖR

Antoinette Hetzler

ANSVARIG UTGIVARE

Per Stjernquist

REDAKTIONSRÅD

Bengt Abrahamsson, Sthlm	Ulf Himmelstrand, Uppsala
Agnete Weis Bentzen, Kbhvn	Thomas Mathiesen, Oslo
Anna Christensen, Lund	Carl-Martin Roos, Lund
Jørgen Dalberg-Larsen, Århus	Åke Saldeen, Uppsala
Göran Grosskopf, Umeå	Göran Skogh, Lund

REDAKTIONSSEKRETERARE

Kjell E. Eriksson

ADRESS

Bredgatan 4, S-222 21 LUND. Tel 046/10 88 10

PRENUMERATION

Pris per volym om fyra häften; för enskilda SEK 100:-, för institutioner, bibliotek etc SEK 140:-. Inbetalas på postgiro 6 96 88-0, Tidskrift för Rättsociologi.

LÖSNUMMER

SEK 40:- inkl. moms.

ANNONSERING

Annonspriser meddelas av redaktionssekreteraren, tel 046/ 10 88 13

PRODUKTION

Sättning UN-sats, Lund
Tryck Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund 1984

COPYRIGHT

Tidskrift för Rättsociologi samt resp artikelförfattare

TIDSKRIFTEN UTGES MED STÖD FRÅN

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

Innehåll

Inledning	174
Honesty is the Best Policy: Self-Regulation as a Strategy for Maximizing Corporate Profit <i>Donald R. Cressey</i>	177
EKO-kommissionen och kampen mot den ekonomiska brottsligheten <i>Sven-Erik Olsson</i>	195
Rättssäkerhet eller rättsskydd? <i>Antoinette Hetzler</i>	215
Forskning på gång Ekonomisk brottslighet - rättssäkerhet och rättsbildning <i>Göran Grosskopf</i>	225
Inpasset Arbetslivsforskningens frihet <i>Håkan Hydén</i>	231
Recensioner Wendt/Nygren/Danielsson <i>Fifflarna</i> Bo Svensson <i>Ekonomisk kriminalitet</i> Dan Magnusson <i>Konkurser och ekonomisk brottslighet</i> samt <i>Ekonomisk brottslighet i Sverige</i>	237
Aktuell information	245

Inledning

Det tredje numret av *Tidskrift för rättssociologi* är ett temanummer om ekonomisk brottslighet. Denna brottstyp har under de senaste åren avlöst narkotikabrottsligheten som det av statsmakten högst prioriterade området för brottsbekämpning. Massmedia har hängt på och gett stort utrymme åt dels olika ekonomiska brott, t ex den s k Göta Finans-härvan, dels de politiska turerna kring utformandet av en strategi för kampen mot ekonomisk brottslighet. Under de senaste 18 månaderna har regeringens Kommission mot ekonomisk brottslighet, EKO-kommissionen, med förre KO Sven Heurgren som ordförande stått i centrum för uppmärksamheten. Kommissionens förslag till lagstiftningsåtgärder har gett upphov till kontroverser redan inom kommissionen, och när de offentliggjorts har den offentliga debatten mellan protagonister och antagonister varit för svenska förhållanden ovanligt häftig.

Ur vetenskaplig synvinkel är den ekonomiska brottsligheten relativt jungfrulig mark. Teoribildning och empirisk forskning är påtagligt eftersatt; redan definitionen av begreppet vållar problem, liksom bestämningen av dess omfattning och effekterna av olika åtgärder i brottsbekämpande syfte. Och förvisso är det å priori ett svårt ämne. Ekonomiska brott uppstår i skärningspunkten mellan å ena sidan det kapitalistiska ekonomiska systemets krav på frihet från statlig inblandning och å

andra sidan samhällets och den socialreformistiska statens överordnade mål, demokrati, jämlikhet, solidaritet och trygghet.

Det finns således en klar ideologisk skiljelinje implicerad i denna fråga, vilket bekräftas av den debatt som pågått före, under och efter EKO-kommissionens verksamhetsperiod. Men vad värre är: den ideologiska debatten har inte förts på ett öppet sätt och i klarspråk, vilket, om det skett, kunnat rensa luften och klargöra motsättningens grundelement. I stället har debatten alltför ofta urartat till partipolitiskt käbbel, vilket bidragit till att öka förvirringen kring dessa frågor och lett till att de vetenskapliga insikter som finns hamnat i periferin.

Syftet med detta temanummer om ekonomisk brottslighet är inte att ställa allt detta till rätta; det vore hybris. Vi vill i stället fördjupa oss i några olika aspekter av den ekonomiska brottsligheten och bekämpandet av den.

Numret inleds med en artikel av den amerikanske *white collar crime*-experten Donald R. Cressey, professor i sociologi vid University of California, Santa Barbara. Cressey diskuterar kapitalistisk etik och självreglering i anslutning till avslöjandena under 1970-talets andra hälft att amerikanska företag regelmässigt betalade ut stora summor "under bordet" till tjänstemän och beslutsfattare i andra länder för att säkra viktiga exportkontrakt. Cressey följer upp reaktionerna på dessa avslöjanden hos näringslivets representanter och andra opinionsbildande krafter.

Rättssociologen Sven-Erik Olsson presenterar därefter en ingående analys av EKO-kommissionens arbete. Med utgångspunkt i en längre intervju med Sven Heurgren, en grundlig genomgång av kommissionens förslag och intervjuer med revisorer, jurister m fl försöker Olsson relatera kommissionens arbete till rättssociologisk teoribildning och dagens svenska verklighet. Intervjun med Heurgren publiceras i dess helhet; den skiljer sig väsentligt från de många intervjuer som redan publicerats och ger en fördjupad bild av Heurgrens (och därmed kommissionens) syn på ekonomisk brottslighet och de reaktioner kommissionen mött på sina många förslag.

Ett av de känsligaste avsnitten i EKO-kommissionens slutbetänkande handlar om rättssäkerhetsbegreppet. Den utförliga behandlingen av denna fråga får antas vara föranledd av den kraftiga opposition vissa av kommissionens förslag mött, förslag som innebär att centrala rättssäkerhetsprinciper åsidosätts. Antoinette Hetzler utsätter kommissionens analys av rättssäker-

hetsbegreppet för en kritisk granskning. Hon konstaterar bl a att kommissionen i denna förvirrade rättsfilosofiska och rättshistoriska odysse hamnat i en återvändsgränd, manifesterad i betänkandets slutsats: "Att en skyldig får gå fri och på det viset kan åstadkomma ytterligare skada kan vara lika olyckligt som att en oskyldig döms".

Under rubriken *Forskning på gång* rapporterar professorn i handelsrätt Göran Grosskopf om ett omfattande forskningsprojekt i Umeå rörande ekonomisk brottslighet och företagsetik. I recensionsavdelningen anmäls böcker om ekonomisk brottslighet av Brynolf Wendt, Arne Nygren och Karl Danielsson, Bo Svensson samt av Dan Magnusson.

Den offentliga debatten om den ekonomiska brottsligheten och EKO-kommissionens förslag har efter slutbetänkandet påtagligt avtagit. Aktiviteten har överflyttats till Justitiedepartementet där kommissionens förslag nu bereds och lagförslag förbereds. Inför riksdagsbehandlingen i höst av de föreslagna rättsliga åtgärderna önskar man att en seriös debatt om dessa frågor kan komma till stånd – en debatt med vetenskapliga förtecken och fri från partipolitisk distortion. Detta temanummer ska ses som ett blygsamt bidrag i den riktningen.

Honesty is the Best Policy: Self-Regulation as a Strategy for Maximizing Corporate Profit

Donald R. Cressey

University of California, Santa Barbara

Management fraud is America's worst crime problem. Ordinarily called "white-collar crime," it is in part responsible for inflation, unemployment, international political incidents, bankruptcies, and even ill health. So far as costs to the nation are concerned, income-tax evasion alone dwarfs all street crimes put together. As recurrent newspaper stories have periodically reminded us, bribes, illegal political contributions, false accounting records, restraint of trade, and other frauds by corporation executives have been part of the American way of life.

For generations, we have been trying to reduce street crime by defensive and deterrence measures - close controls, minimization of trust and freedom, certain punishment of those who deviate. In the last century, these measures also have been routinely assumed to be essential weapons in government attempts to lower the white-collar crime rate. But, as I have shown elsewhere, the high social status of business executives has enabled them to organize effectively against use of such measures in the white-collar crime area.¹

They have created a business-political structure designed to develop and maintain doubt about whether restraint of trade is

"really" crime and, thus, to make traditional law enforcement measures ineffective against it. As a consequence, for example, resistance to control of management fraud by law is commonly viewed as resistance to evil and socialistic governmental regulation of the sacred and capitalistic free-enterprise economy. Ironically, included in the numbers of people who believe that governmental regulation of business is unpatriotic and Un-American are numerous corporation executives, government officials, and just plain citizens who believe strongly that the only answer to rising rates of street crime is increased governmental control.

Adam Smith insisted that ethical considerations should guide and limit individual competition. In the two hundred years since his time, however, scandals and exposés have periodically rocked the business world, causing concerned citizens to claim that business ethics are not as lofty as they should be, and to call for ethical rejuvenation. A budding social movement of this kind occurred in the United States during the late 1970s and early 1980s, when moral entrepreneurs went public with claims that ethics must be made to play a more central rôle in American business life. Leading business executives agreed, claiming that self-regulation according to ethical principles must supplement, or even replace, inept government regulation through penal law.

The stimulus for these claims was discovery that hundreds of American corporation executives had been making under-the-table payments at home and abroad. First it was revealed that officers of dozens of seemingly reputable corporations had made secret and illegal contributions to national, state, and local political campaigns in the United States. Then – in connection with the proceedings leading to the resignation of President Richard M. Nixon – the Watergate Special Prosecutor, the Counsel for the House Judiciary Committee, and the Chairman of a Senate Committee all revealed that executives of mammoth transnational corporations had been obtaining business by making off-the-record payments to agents and officials of foreign governments. Soon, investigations by the Securities and Exchange Commission and by a Senate Subcommittee on Multinational Corporations revealed that some of the largest and best-known U.S.-based corporations kept off-the-books slush funds and used them to influence persons in a position to help a company's sales, or in a position to do financial harm to the company if payments were not made.

The Securities and Exchange Commission ruled that all such payments – both questionable and illegal – must be disclosed to shareholders and potential shareholders. After all, it was their money that was being bandied about. Executives and lawyers of public corporations were soon lining up to disclose, "voluntarily," that company personnel had made such payments. Some confessed that managers had made commercial as well as political kickbacks, bribes, and extortionate payments, meaning that they had been paying under-the-table fees to purchasing agents and labor union executives as well as to politicians and their agents. Others further confessed that they had been using this method of promoting sales, obtaining contracts, and retaining contracts in the United States as well as overseas. Throughout 1975 and 1976 the *Wall Street Journal* and the *New York Times* printed a story about a disclosure of this kind almost every day.

In April 1976, when the scandal was at its peak, the Securities and Exchange Commission (SEC) reported to a Senate Committee that 95 companies had disclosed questionable payment activities. Considering the fact that there are about 10,000 public corporations in the United States, this meant that officials of about one percent of the companies were giving business a bad name. By December 1, 1977, however, officers of some 370 companies had disclosed to the SEC that these corporations' employees had made a total of \$745 million of questionable payments.² Later, the number of confessing corporation executives grew to 527.³ A *Business Week* article on the SEC investigation said, "Bribery and kickbacks in international business appear so extensive that the agency could investigate indefinitely."⁴ Moreover, the practices were not new. For example, officials of American Airlines were running a slush fund in Mexico in the early 1940s, and Ashland Oil executives appear to have made an illegal corporate contribution to the Presidential campaign of John F. Kennedy in 1960.⁵

There is some evidence that many stockholders – whom the Securities and Exchange Commission was trying to protect – did not become indignant about the payoffs. For example, at the annual meeting of United Brands in August 1975 the majority of the stockholders seemed much more concerned with the company's declaring its common dividend than with its massive bribes in Honduras. They cheered a stockholder who said that

bribery was "essential in doing business in many parts of the world."⁶ Similarly, in May 1976 several hundred shareholders of the Northrop Corporation paid scant attention to the scandal that was hounding their company. Instead, they warmly applauded Thomas V. Jones, the chairman who pleaded guilty to felony charges of making illegal contributions to the campaign of President Nixon, when he said that Northrop was likely to have revenues "of significantly more than" 1 billion this year.⁷ Among the Lockheed employees interviewed in Burbank, California, in February 1976 the most commonly expressed concern was for job security, not ethics. For example, a service engineer in his late 20s said, "Will people get laid off? Will they get behind in their house payments? Will they be able to find another job? These are the questions – not the morality of the issue."⁸ Investors, too, seemed indifferent to the crimes – a statistical study of trading in 75 companies following their disclosures of bribes or improper payments detected only faint signs of any market reaction.⁹

Some business leaders were not indignant either. Indeed, they defended the culprits on the ground that unethical and illegal off-the-books payments are one of the realities of business life. The moral indignation being reported in the press, then, was said to stem from the fact that too few people understand what business persons must do in order to make a dollar, especially when they do business in nations where people's morals are different from ours. They tended to blame the scandal on media exposés, not on the bribers. They wanted Americans to believe that entrepreneurs and business executives are obliged to maximize profits, even if they must cut a few moral corners in order to do so.

A typical "realist's" response of this kind was made at a June 1976 seminar on illegal payments called by the Conference Board, a business research organization supported by large corporations. Charles Bowen, who was chairman of the meeting, also was chairman of a Wall Street investment firm. He was asked what he thought of the government's anti-bribery drive. "A bunch of pipsqueak moralists running around trying to apply U.S. puritanical standards to other countries," he replied. He was then asked if he would fire a worker for paying bribes abroad. "Hell no," he said, "why fire him for something he was paid to do?"¹⁰

Such attitudes were consistent with the policy of the United

States government, which officially recognized overseas off-the-books payments as a cost of doing business. One of the first articles on overseas bribery declared that "some such payments are sanctioned by the United States government," and then went on to give an example: the Defense Department authorized defense contractors to pay "reasonable" agents' fees as part of their cost of sales.¹¹ Moreover, government officials took steps to ensure that the payments went to the right people with the right political connections. Still, executives of some overseas trading companies made no payments, on ethical grounds.

The "realists'" or "facts of life" response to the scandal was popular throughout 1976, and it was occasionally voiced even in later years, when moral indignation dominated. Roderick M. Hills, then chairman of the Securities and Exchange Commission, wrote a law review article that became a kind of "official" assertion that bribery has always been a part of the business community's operational code:

Taken as a whole, these incidents have not revealed some new low in corporate morality. Kickbacks, embezzlement, and large gratuities have been some part of the commercial scene for centuries. Indeed, a thoughtful analysis may well indicate that there has been, since the turn of the century, an improvement in the quality and morality of corporate management.¹²

But much more popular, in the long run, were expressions of shock and dismay by the chairs and chief executive officers of leading corporations. Speeches and newspaper articles by these leaders expressed righteous indignation about the payoffs and also about the "realists'" defense that "everybody does it." They claimed that under-the-table business and the payments are wrong and the relatively few executives who made them had given all business a black eye. Further, the public's already-negative image of business was being furthered by statements to the effect that corrupt off-the-books payoffs are as American as apple pie.

They were right. Public perceptions of business were becoming increasingly negative. On election day 1974, a few months before the first reports of massive bribery abroad, pollster Lou Harris found 78 percent of Americans saying they would like to see Congress reduce the influence of big business on government, and 82 percent agreeing that if left unchecked,

big business would stifle competition, be greedy and selfish, and make inordinate profits at the expense of the public.¹³ Another Harris poll reported that the number of Americans expressing a "great deal of confidence in business leaders" had dropped from 55 percent to 27 percent between 1966 and 1973.¹⁴

It is reasonable to believe that such negative attitudes about business had been building up over the years as more and more Americans were cut off from the business world. When President Calvin Coolidge said "The business of America is business", he stated a truism. But in the next half century, fewer and fewer Americans engaged in selling and manufacturing, and in 1970 the United States had only half as many independent proprietors as it had in 1950.¹⁵ Moreover, the professional stratum had increased, and by 1975 even many of the people on business payrolls - accountants, architects, biologists, chemists, computer specialists, counsellors, doctors, economists, engineers, lawyers, physicists, private police, psychologists, sociologists, statisticians, teachers, writers - did not see themselves as business persons.

Perhaps it was for this reason that the "realists'" response to the disclosure of massive bribery seemed to fuel the fire of scandal rather than putting it out. The "everybody is doing it" argument merely reinforced the American belief that business personnel - especially those managing transnational corporations - put profits above morality.

Business leaders' expressions of moral indignation, on the other hand, were accompanied by calls for ethical reform of business in a society which was ready for reform because large numbers of citizens no longer were resigned to the notion that one cannot be ethical and a business person at the same time. Business executives as well as social scientists observed that a new ideology or morality was sweeping America, and they advised entrepreneurs to pay attention to its implications for business conduct. Shortly before W. Michael Blumenthal became Secretary of the Treasury in President Jimmy Carter's administration, he put the matter this way:

Some people have interpreted the recent disclosures of bribes and kickbacks as conclusive evidence that business morality has deteriorated. This isn't true. Certain practices that were once acceptable are no longer considered proper because the rules and expectations of society have changed . . . People in business have not suddenly become immoral.

What has changed are the contexts in which corporate decisions are made, the demands that are being made on business, and the nature of what is considered moral conduct.¹⁶

To Dr. Blumenthal and other leaders, it was clear from the beginning that at least some of the secretive behavior involved in the payoffs was illegal, and they said so. Moreover, some said from the start that the allegedly routine and ordinary business behavior was immoral, wrong, indecent, and beneath the dignity of American business personnel, even if not illegal. To them, the issue was one of trust and corporate social responsibility. Could world markets be trusted to corporation executives who lied, altered books and records, and referred to their behavior in terms used by gangsters and organized criminals – “bag men,” “laundering” (of tainted money), “grease,” “juice,” and so on?

Blumenthal, who was then president and chief executive officer of the Bendix Corporation and is now president of Burroughs, had earlier expressed unqualified and clear moral outrage about the domestic and foreign bribery that was being uncovered. In a speech delivered at the University of Detroit and excerpted in the *New York Times*, he underscored the immorality of business methods that threaten the free-enterprise system, called for business personnel to professionalize their trade, and then asked for an association of business persons who would devise and promote an ethical business code:

Extremely grave questions are being raised about the moral standards or ethical behavior of the business world today . . . To leap to the defense of business in general whenever some specific abuse is uncovered only tends, in the public mind, to associate one with the other. If businessmen were ethically strong and morally clean, why should they not be the first to denounce the abuses and malpractices that – far more than our critics in the media – threaten the survival of the free enterprise system? . . .

An entirely new approach is needed – a frankly moral approach that would begin with business taking a long, hard look at itself . . .

We would benefit . . . if the members of the business community, together with representatives of other segments of society, would organize an institute or association to promote the idea of responsibility and ethics in business practices in the broadest sense . . . [Such a group] would focus on devising new ethical-behavior codes to which all business would be expected to subscribe.¹⁷

Put simply, Dr. Blumenthal was advocating self-regulation as a means of staving off government regulation. His proposal was soon endorsed by Commissioner A. A. Sommer Jr. of the Securities and Exchange Commission. Referring to revelations of "deceit, cunning and deviousness" among prominent corporate officials, he declared that it's time for business persons to devise "within their community a means of developing and enforcing a code of responsibility." Business, he added, "constantly complains of the intrusion of government into its affairs. I can think of no better antidote to this tendency than strong action by businessmen to prove . . . that they are truly concerned with the conduct of their fellow businessmen."¹⁸

In a later article, Blumenthal reported that there had been a "groundswell of support" for his proposal which, he said, would restore confidence in business and fend off punitive legislation from Washington.¹⁹ Nevertheless, his suggestion for developing a "business profession" comparable to the accounting, legal and medical professions was not practical. Every authority on the professions knows that professionalization is impossible unless entry is carefully controlled, a condition not possible in the world of free-enterprise business.²⁰ Thus, the lack of follow-up implementation of Blumenthal's suggestion that business persons form a unifying professional association was not, necessarily due to conscious neglect by business leaders. Still, failure to form such an association was later cited by Dr. Blumenthal - when he was Treasury Secretary - for Carter administration officials' belief that "strong government action in the form of further legislation [the Foreign Corrupt Practices Act] is needed."²¹

Although no professional association was formed, a social movement for ethics in business began to take shape. Business leaders, like theologians and radical sociologists, began to ask that the executives of public corporations, at least, pay more attention to honor, dignity, and ethical principles when conducting business affairs. Some of them, we shall see, dramatically emphasized Blumenthal's point that unethical business practices threaten the very survival of the free-enterprise system. They observed that if business did not clean out its own stables, government regulators were bound to move in. In the long run, such governmental regulation would lead inexorably to socialism and, thus, to the demise of free enterprise. To prevent this catastrophe, they said, the business

community must become more professional, more disciplined, and more ethical. Honesty is the best policy.

Although business personnel did not join hands to improve business ethics, just as they did not join hands to publicize the idea that overseas bribery must be all right because it is so common, Blumenthal's and Sommer's indignation about business ethics did not go unheeded. Their call for business morality was repeated by other leading business executives in 1975, and by 1976 it had become rather standard fare. Perhaps the strongest endorsement of Blumenthal's position was voiced by Fred T. Allen, chairman and president of Pitney-Bowes. Speaking before the Swiss-American Chamber of Commerce in Zürich, he expressed great indignation about the low level of American business ethics, then noted that immorality must be stemmed if the fundamental precepts of capitalism are to survive:

I am a troubled man, troubled by the steep decline in the public's esteem for business and its practitioners. And with the almost daily revelations of corporate bribes and payoffs in the U.S. and abroad, the American public's attitude toward business seems likely to turn increasingly sour.

This is an appalling situation. We, who have devoted our lives to the growth and profitability of large corporations, are thought of, collectively, as little more than manicured hoodlums . . .

If we are to talk realistically about corruption, we must talk about it in all its manifestations. We must talk not only about bribery, but also about price-fixing, allocation of markets, reciprocity, insider information, shareholder ripoffs, illegal campaign contributions, and all the rest . . .

I think [all the tenet of capitalism - such precepts as self interest, competition, the creation of capital and the profit motive] are vital. I think they have meaning. But they can only continue to exist in a more profound ethical context. As businessmen, we must learn to weigh short-term interests against long-term possibilities. We must learn to sacrifice what is immediate, what is expedient, if the moral price is too high. What we stand to gain is precious little compared to what we can ultimately lose.²²

And William E. Simon, a former Secretary of the Treasury, asserted in even more dramatic terms that strong ethical standards are essential to a free economy and free society:

There are overwhelming moral grounds for a strong business ethic. History teaches us that no free society or free economy can long survive *without* an ethical base. It is only through a shared moral foundation – a set of binding ground rules for fair conduct – that free associations, be they social, diplomatic, or commercial, can flourish and endure. Far from being a luxury, a sound business ethic is essential to the preservation of free enterprise. The real question facing the American business community today is not whether it can “afford” strong ethical standards, but how much longer it can go on without them.²³

These and other business leaders’ advocacy of honesty through self-regulation was associated with earlier calls for “social responsibility” on the part of corporations. Stimulated by these calls, a new ethos seemed to be appearing in the corporate world, one that recognized the need for the business community to do more than make profits and, by making profits, to provide employment and wanted goods to the society. Alexander Trowbridge, President of the Conference Board, observed an ensuing change:

The overwhelming majority [of the 360 executives participating in a year-long series of conferences on the social responsibilities of business] held the view that the prime goal of business is still to provide people with desired goods and services (and that to continue doing so requires operating profitability). But they believe that this must be done with attention to the social objectives of the public and the restraints society has imposed. Nor is this a reluctant or even passive attitude for many. They believe businessmen as a group, endowed with resources and a capacity to get things done, must take a leadership role in setting and fulfilling social goals.²⁴

In short, the majority of the business personnel observed by Trowbridge believed that ethical considerations should govern profit making. There really is nothing remarkable about this observation. Capitalism, free enterprise, and the market economy have never been predicated on the assumption that people should be free to do whatever they want to generate profits. To be sure, ever since Adam Smith’s time, the principle of capitalism has been that profit-making contributes to the general welfare: profits are the incentive for the individual entrepreneur to employ workers and to manufacture and distribute products; the public good is the incentive for the society to permit

individuals to make these profits. Still, the means by which profits may be accumulated have always been restricted by government – laws outlawing robbery, burglary, and many varieties of theft attest to that.

By the same token, maintaining off-the-books slush funds to be used for bribing prospective customers and paying off blackmailers has long been a violation of criminal law. Certainly the keeping of such an account was a crime during the years when the overseas payments were being made, even if “everybody” was said to do it, and even if using secret funds to bribe a foreign government official was not then specifically against American criminal law.

Lord Keynes reportedly said that capitalism rests on the almost unfathomable belief that the nastiest of men will, for the basest of motives, work for the benefit of us all. The “nastiest of men,” with the “basest of motives” are, of course, those who murder for profit. Even the most enthusiastic supporters of free enterprise have never argued that such violence contributes to the general welfare; even last century’s capitalistic robber barons did not lobby for repeal of government-imposed robbery and larceny laws on the ground that such laws restrict the right to make profits. The problem, then, is to decide just which business behavior, short of this extreme, is to be barred.

Profits are a prerogative of entrepreneurs. But who is to decide what is the public good? Who is to decide, in other words, which profit-making practices are to be declared illegal because they are unfair to other profit seekers and, thus, to the public at large? Business leaders’ recent calls for self-regulation by the business community were suggestions, at least implicit ones, that “the people” or “the public” know what is good for them. These people, through their legislators, are demanding corporate social responsibility. In response, it was proposed, corporation executives and other business personnel must manage profits in ways that the public will approve and applaud, thus staving off management of profits by government bureaucrats who know little about either profits or management.

Management of profits with the public interest in mind is, of course, management according to ethical principles. Therefore, the reasoning goes, management guided by ethical considerations is essential to keeping “the people” from nationalizing American manufacturing and merchandising enterprises – thus eliminating *all* profit making.

Thus, W. Michael Blumenthal's assertion that ethical business behavior is essential to the survival of the free-enterprise system did not go unheeded either. Soon, A. W. Clausen, then president of the Bank of America, blasted the "ethical blindness" of some American corporation executives and called for "strong and specific measures" to strengthen and cleanse the private sector from within. "If the market economy ever goes under," Mr. Clausen said, "our favorite villains - socialist economics and government regulators - won't be to blame; we will."²⁵ Frank R. Cary, then IBM's chairman, also asked the business community to reform itself:

Some businessmen have tried to excuse themselves by saying that everybody does it. Well, everybody doesn't do it . . . The time has come for those of us in business to put our house in order . . . to restore the faith of Americans in the basic competence and purpose of business. And this requires a lot more than public-relations efforts.²⁶

President Gerald Ford seconded the motion: "Corrupt business practices strike at the very heart of our own moral code and our faith in free enterprise . . . [Business persons] run the risk of ever greater governmental regulation if they illegally take advantage of consumers, investors, and taxpayers."²⁷

Despite all the rhetoric, however, few specific measures were taken to bring about the desired and needed ethical reform of the business community. Only two significant structural changes in business organization have been made. First, in response to the calls for saving free enterprise, most large corporations appointed outsiders (persons who are not managers) to their boards of directors. These persons presumably are sensitive to the need for ethical behavior on the part of managers and therefore function as a kind of "conscience of the corporation." Second, many corporations have created audit committees whose membership includes outside directors. Such committees, like the record-keeping requirements of Foreign Corrupt Practices Act, which became law in late 1977, make it difficult for managers to maintain and conceal slush funds.

The instrument most frequently advocated to bring about ethical reform was the self-regulatory code of conduct. As business leaders warned that the socialists would come if entrepreneurs did not become more honest, they also enthusiastically encouraged individual chief executive officers and

board members to formulate and publish corporation ethical codes, sometimes called codes of conduct – formal statements which guide (and limit) the profit-making practices of a company's managers and other employees.

As Charles Moore and I have shown, one theme running through the ethical codes published or revised in the late 1970s by the executives of large American corporations is that the long-run interests of both free enterprise and individual corporations are best served by ethical conduct on the part of corporation personnel.²⁸ This theme is often expressed in short sentences such as: "Good ethics is good business" and "Honesty is the best policy." Some such sentences are direct reflections of business leaders' recommendations that self-regulatory measures be used to make government regulation redundant. They refer to free enterprise or the market economy in general, the lesson being that if entrepreneurs are not ethical business will be regulated in such detail that capitalism and, thus, all profit-making will disappear. More often, such sentences refer to the affairs of the personnel of a specific corporation, the admonishment being that the company will not make much money, or even survive, if the personnel are not ethical.

The presence of either form of the theme in a code of ethics can be taken to mean that the code's authors have tried to implement a modified form of the pure "economic man" model of business transactions. Individuals and corporations alike are supposed to maximize profits, as the greedy, unethical, rational economic man always does. On the other hand, however, individuals are told to eschew this model and, moreover, to honor the "rules of the game" as they engage in the processes and procedures by which the profits are made.

If one takes a short-range view, these two directives are clearly contradictory – profits are to be maximized, but they also are to be limited by ethical considerations, the "rules of the game." But if a long-range, strategic, or "bargaining" view is taken, the seeming contradiction disappears and honesty becomes a strategy for increasing profits. Now, ethical business practices are viewed as more profitable than unethical ones because they function both to enhance "reputation" and to minimize the costs of defense. This strategic position is implicit in the adage that "Honesty is the best policy" as well as in the old saw about how "Crime does not pay."

At the height of the 1975–76 illegal payments scandals both

adages were put to good use by Carl Schneider in an essay on the benefits of ethical business practices and the costs of illegal and unethical ("questionable") practices:

Adoption of higher standards on questionable payment matters is advisable for reasons above and beyond abstract considerations of ethics and morality. In mundane dollars and cents terms, it may be much better from a business viewpoint to avoid impropriety. In many cases, it would appear that the benefits resulting from questionable payments have been outweighed by such adverse consequences as: time-consuming and expensive litigation; jeopardized business relationships with customers, government agencies, and others; enormous amounts of effort and money required to deal with disclosure problems; a wide spectrum of regulatory difficulties; disruptions in management resulting from firings and resignations under pressure; ineffective decisions arising from actions taken on the basis of inaccurate information; and impaired investor relations. Significantly, some policy statements declare that the company's reputation for integrity is among its most valued assets. In the last analysis, the high road of propriety may be more practical than the low road of practicality.²⁹

About one-third of the authors of corporate codes of conduct analyzed by Cressey and Moore used the honesty-as-strategy principle with reference to free enterprise in general. Fifteen percent did so by preaching that ethical conduct is essential to the survival of capitalism, and another eighteen percent justified company ethical policies by extolling the virtues of a capitalist system characterized by honest and open competition. To these authors, in this context, the opponents are socialists, the goal is to maximize profits, and the strategy for achieving this goal is to ask all personnel to follow the "rules of the game" lest the moral reputation of capitalists fall so low that the market economy is replaced with socialism.

But American corporation executives are duty bound to try to make profits even if their economic world is crumbling. Their immediate competitors are the executives of other capital firms, not socialists. They therefore are more likely to be concerned about the profits of their individual companies than with the more remote goal of saving the free enterprise system. Moreover, they are more likely to use honesty as a strategy for maximizing individual profits than for saving capitalism, and to implement

this strategy by cautioning employees that not following the "rules of the game" for making profits might cause disillusioned customers to take their business elsewhere.

These expectations were fulfilled: saving the individual corporation was of more concern to the writers of the codes analyzed by Cressey and Moore than was the more remote goal of saving free enterprise. Almost two-thirds of the codes' authors legitimate their ethical policies by noting that the policies are important, or even essential, to the firm's continuing profitability. An additional twenty-seven percent of the codes make this point indirectly, saying that the firm's past ethical conduct stands as a precedent that ought to be followed. Both forms of reliance on the honesty-as-strategy principle as authority for ethical conduct within an individual firm are but individualized versions of the adage, "Good ethics is good business."

The effectiveness of the "ethical code movement" is difficult to measure. Now, a half-dozen years after most of the codes were published, the bribery rate is way down. However, this improvement can be attributed to a number of conditions other than the widespread publication of ethical codes, among them the two structural changes just mentioned - outside directors and audit committees - plus the threat of conviction under the Foreign Corrupt Practices Act. Among American corporations, other unethical practices - such as polluting the environment, endangering the health and safety of workers, abandoning the workers in one community and moving to a community where labor is cheaper, and discrimination against minorities - seem to have diminished too, although less dramatically than bribery. Again, it is not clear whether such apparent movement in the direction of corporate social responsibility can rightfully be attributed to the numerous individual corporation codes of conduct which now prohibit them as a matter of company policy.

Note, by way of conclusion, however, that a *reputational* strategy can be used to supplement, or even to replace, honesty as strategy for saving the free enterprise system and for maximizing the profits of individual firms. Such a strategy was suggested, probably inadvertently, in an article on government-corporation relations by Robert Elliot and Peter Jacobson, partners of Peat, Marwick, Mitchell and Company, the world's largest auditing firm. The authors concluded that any significant alteration of public attitudes toward corporate morality is likely to turn on

whether or not the private sector can "provide assurances of [its] dedication to protecting and promoting the public interest."³⁰ Consistently, any alteration of attitudes about a firm's reputation hinges on the ability of the firm's executives to assure customers, investors, and others that the firm's reputation is impeccable.

Elliot and Jacobson do not specify how "assurances" of dedication to the public interest are to be provided. They seem to have in mind a bygone age of small communities and small business, where the strategy of honesty was identical with reputational strategy. Once upon a time, burghers could observe at first hand that capitalism was less corrupt than feudalism, thus enhancing the reputation of capitalism. Further, the strategy of honesty paid off for individual firms whose personnel had a reputation for honesty because burghers could personally observe that they were in fact honest. But nowadays, in an impersonal world in which poor communications makes confidence games possible, the reputational strategy can be made to pay off by honesty but also by establishing an *appearance* of honesty, no matter what the factual situation.

Despite all the earlier emphasis on improving ethics as a way of saving the free-enterprise system, contemporary capitalists do not advertise that the free enterprise system is more honest than the socialist and communist systems. Instead, the good reputation of the capitalist system is being touted in frequent public assertions to the effect that, under it, *profits* for rich and poor alike are greater than is the case under alternative economic systems. Even freedom is given a utilitarian value, as though it were a profitable commodity produced by capitalism.

It appears, however, that the reputation of capitalism as an economic system is being both promoted and defended indirectly, in advertisements about the laudable character of individual firms. Assuming, as the authors of corporate codes of ethics are prone to do, that both honesty and a reputation for honesty are valuable commodities, the most profitable course for an individual firm would be one in which actual honesty were fused with advertised honesty. Thus, firms in which honesty is rampant would publicize this condition in full-page newspaper advertisements and well-placed radio and television commercials.

The vice presidents in charge of advertising for just 400 of the largest U. S. companies spend over \$1 billion each year on non-product advertising.³¹ Few, if any, of their advertisements

publicize the honesty and integrity of a firm's managers and other employees. Instead, the direct message of most "image advertising" is that a corporation should be respected because it explores for needed oil, makes donations to charities and the symphony association, helps poor people, treats workers with dignity, and in other ways is socially responsible. The implied, indirect, message is that a corporation that does such things is one whose executives and other employees all adhere to the Boy Scout Oath - they keep no false books and records, do not cheat customers, never bribe government officials, never engage in restraint of trade, do not accept kickbacks from suppliers and, stated positively, are magnificently honest at all times.

It is not likely that corporation executives would continue to spend so much money on image advertising if they did not have some statistics suggesting that the advertising is enhancing profits. There is no evidence, however, that profits are enhanced more by image advertising than they would be if over a billion dollars a year were spent by the same companies to inspire honesty in their managers, and then to advertise that their campaign for honesty has been effective. Neither is there any evidence that a significant correlation exists between advertised social responsibility on the one hand and a high degree of honesty and ethical conduct among corporation personnel on the other hand. The public still is in need of assurances that corporations firmly believe that honesty is the best policy.

References

1. Donald R. Cressey, "Restraint of Trade, Recidivism, and Delinquent Neighborhoods," Chapter 8 i James F. Short Jr., Editor, *Delinquency, Crime, and Society*, Chicago: University of Chicago Press, pp. 209-238, 1976.
2. *New York Times*, January 22, 1978.
3. *Time*, April 9, 1976. p. 76.
4. "The Global Costs of Bribery," *Business Week*, March 15, 1976, p. 23.
5. *New York Times*, May 18, 1979.
6. Milton S. Gwirtzman, "Is Bribery Defensible?" *New York Times Magazine*, October 5, 1975.
7. Robert Lindsey "Northrop Shareholders Focus on Rising Profits, Not on Bribes," *New York Times*, May 12, 1976.
8. Robert Lindsey, "In Burbank, Many Workers Defend Lockheed's Payments," *New York Times*, February 17, 1976.
9. Frederick Andrews, "Wall Street Winks at Management Cases," *New York Times*, November 11, 1976.

10. William M. Carley, "Despite Early Gains, Anti-Payoff Campaign is Beginning to Sputter," *Wall Street Journal*, July 9, 1976.
11. Michael C. Jensen, "U. S. Company Payoffs Way of Life Overseas," *New York Times*, May 5, 1975.
12. Roderick M. Hills, "Doing Business Abroad: The Disclosure Dilemma," *Yale Law Report*, Fall, 1976, p. 6.
13. Lou Harris, "Private and Public Institutions in Transition," speech delivered to the Conference Board's First Annual Public Affairs Outlook Conference, New York, March 18, 1975.
14. Jerry Landauer, "When the Boss Gets in Trouble," *Wall Street Journal*, July 31, 1975.
15. Andrew Hacker, "In Business, Ethics is Not a Big Seller," *New York Times*, June 15, 1975.
16. W. Michael Blumenthal, "New Business Watchdog Needed," *New York Times*, May 25, 1975.
18. Jerry Landauer, "When the Boss Gets in Trouble," *Wall Street Journal*, July 31, 1975.
19. *Wall Street Journal*, July 8, 1975; November 18, 1975.
20. See, for example, William J. Goode, "Community Within a Community: The Professions," *American Sociological Review*, 22:194-200, April, 1975; Donald R. Cressey, "Professional Correctional Work and Professional Work in Correction," *National Probation and Parole Association Journal*, 5:1-15, January, 1959; Donn C. Parker, *Ethical Conflicts in Computer Science and Technology*, Arlington, Virginia: AFIPS Press, 1979, pp. 168-183; and Jeremiah Conway and John Houlihan, "The Real Estate Code of Ethics: Viable or Vaporous?" *Journal of Business Ethics*, 1:201-210, 1982.
21. *Wall Street Journal*, March 17, 1977.
22. Fred T. Allen, "Corporate Morality: Is the Price Too High?" *Wall Street Journal*, October 17, 1975.
23. William E. Simon, "A Challenge to Free Enterprise," in Ivan Hill, Editor, *The Ethical Basis of Economic Freedom*, Chapel Hill, North Carolina: American Viewpoint, 1976, pp. 405-418. At pp. 406-408.
24. Alexander B. Trowbridge, "Foreword" to Leonard Silk and David Vogel, *Ethics and Profits: The Crisis of Confidence in American Business*, New York: Simon and Schuster, 1976, pp. 7-13. At pp. 11-12.
25. Quoted by Simon, *op. cit.*, p. 414.
26. Quoted by Simon, *op. cit.*, p. 415.
27. Philip Shabecoff, "Ten Named By Ford to Review Bribes," *New York Times*, April 1, 1976.
28. Donald R. Cressey and Charles A. Moore, *Corporation Codes of Ethical Conduct*, New York: Peat, Marwick, Mitchell Foundation, 1980.
29. Carl W. Schneider, "Questionable Payments," *Review of Securities Regulation*, July 27, 1976, pp. 897-900, at p. 898.
30. Robert K. Elliot and Peter D. Jacobson, "Is Regulation the Answer?" *Peat, Marwick, Mitchell and Company World*, Spring, 1979, p. 38.
31. Bill Abrams, "How ITT Shells out \$10 million or So a Year to Polish Reputation," *Wall Street Journal*, April 2, 1982.

EKO-kommissionen och kampen mot den ekonomiska brottsligheten

Sven-Erik Olsson

Rättssociologiska institutionen, Lunds universitet

Den 25 november 1982 tillsatte regeringen en särskild kommission mot ekonomisk brottslighet. På knappt ett och ett halvt år har den hunnit med att lämna från sig ett 30-tal skrifter, i form av betänkanden, promemorior, rapporter och skrivelser. Den tidigare Konsumentombudsmannen, numera landshövdingen Sven Heurgren och hans kommission har därmed etablerat ett svårslaget rekord. Utredningen har när detta skrivs just offentliggjort sitt slutbetänkande. Där konstateras korrekt att forskningen på området knappast lämnat startgroparna. Ämnesområdet är knappt nog definierat.

Vi rör oss i en terräng som för femton år sedan var närmast obeträdd av den offentliga debatten. För svensk del brukar man ange justitieminister Lennart Geijers tal mot ekonomisk brottslighet år 1973 som startpunkt. Talet följdes upp i media, och debattnivån steg ytterligare med Rikspolisstyrelsens AMOB-rapport, som kom i maj 1977. BRÅ fick då i uppdrag att utreda frågan och började småningom lämna rapporter från sig, från konferenser, undersökningar och speciella aktioner i samarbete med tullverket.

BRÅ fick dock inte behålla uppdraget, utan det överfördes till en särskild grupp för att sedan av socialdemokraterna läggas på

EKO-kommissionen. Kommissionen fick numerärt sett stora resurser, med ett 20-tal sekreterare. Dessutom knöts ytterligare ett åttiotal personer till kommissionen som experter. Av en lista över personer ingående i arbetsgrupper under kommissionen upprättad i oktober 1983, framgår att det till övervägande delen rörde sig om folk som arbetar i förvaltning eller domstolar, hovrätts- och kammarrättsassessorer, byråchefer och byrådirektörer, avdelningsdirektörer, osv.

I arbetsgruppen 'Forskning angående ekonomisk brottslighet' ingår *en* person, Leif G W Persson, som för övrigt skrev slutbetänkandet. Det är på sitt sätt betecknande. Det är få som forskat på detta område och resultaten är än så länge magra. Det gör också diskrepansen mellan vad vi vet om ekonomisk brottslighet och antalet förslag och omfattningen av dem ännu mer slående.

I denna artikel ska jag diskutera EKO-kommissionens arbete, och de konsekvenser för den ekonomiska brottsligheten som kommissionens alla förslag kan tänkas få. Artikeln inleds med en intervju med kommissionens ordförande Sven Heurgren, gjord i mars 1984.

Intervjun

Sven-Erik Olsson Jag vill inledningsvis höra hur du ser på de direktiv som utredningen fick?

Sven Heurgren Det finns inget att säga om dem. De är helt naturliga mot bakgrund av den debatt som förts inom socialdemokratien i de här frågorna och den ovilja som den borgerliga regeringen visade inför att göra någonting på detta område.

SEO Kommitténs tillkomst är alltså politiskt motiverad utifrån socialdemokratiska utgångspunkter?

SH Den är allmänt motiverad därför att man måste göra någonting åt den ekonomiska brottsligheten. Det kan man ju tycka att alla skulle ställa upp på, men det gör de inte.

SEO Det råder olika uppfattningar också om sådana frågor som hur man skall definiera ekonomisk brottslighet och även om hur pass utbredd den är. Vilken är din uppfattning?

SH Den svarta ekonomin i Sverige idag är utan tvivel i storleksordningen 40 miljarder. Då räknar vi även med enskilda personers fiffel. Riksdagens definition av ekonomisk brottslig-

het avser företagen och det är det som vi koncentrerat våra insatser på, som vi prioriterat. Vi räknar med att företagens andel är ungefär hälften, så att det fifflas för 15-20 miljarder årligen i företagen.

SEO Vad grundar sig dessa beräkningar på?

SH Det är närmast ekonomiska kalkyler, det är kolleger till dig i Lund som gjort dem. De bygger också på internationella beräkningsmetoder. Man kan ju få en uppfattning om hur mycket svarta pengar det finns i landet genom sådana arbeten. Mörkertalen för sådan här brottslighet är enormt stora, 99% mörkertal skulle jag kunna gissa.

SEO Den stora svårigheten är väl ändå att fastställa omfattningen av den ekonomiska brottsligheten?

SH Det är klart att den är svår att fastställa. Det vet du ju också som rättssociolog att brottslighet är svår att fastställa överhuvudtaget. Mörkertalen är just när det gäller sådan här brottslighet ovanligt stora. Det handlar om mycket större tal än stöldbrottsligheten, ungefär tiodubbla tal, tjugodubbla tal.

SEO Kommissionen har lagt fram en rad förslag, en del har talat om att det är ett rekord som satts, på den här korta tiden, 26 olika betänkanden eller skrivelser.

SH Det är ju förutsatt i våra direktiv. Vi fick ett år på oss av regeringen. Vi fick de vidsträckta direktiv, som du själv har sett, antar jag. Men till skillnad från andra utredningar har vi fått väldiga resurser. Vi har haft 20 sekreterare på heltid och ett 80-tal experter.

SEO I vissa av betänkandena framgår det att man saknar en klar uppfattning om vilken roll den kategori spelar som man är ute efter att reglera. Jag tänker bl a på de ekonomiska rådgivarna, som ni föreslår olika åtgärder mot.

SH Nej det förekommer också att det är svårt att kartlägga, men det är ju tveklöst så att just den här typen av brottslighet förutsätter rådgivare. Ofta kvalificerad rådgivning, för att man skall kunna hitta något brottsligt, som man kan hoppas på att det inte upptäcks. Man behöver alltså en jurist, ekonomisk rådgivare. Brottslingarna behärskar inte skattelagstiftningen, det handlar ofta om det. Kanske också några skrivningar för att laborera med olika bolag. Och det behärskar folk i allmänhet inte heller, utan det är där rådgivaren kommer in. Poliser och skattemyndigheter, som jobbar med det, de säger att det nästan alltid finns en rådgivare.

SEO Det för oss över till detta att kritiken bl a riktat in sig på

att man reglerar ett område, som den ekonomiska rådgivningen, innan man känner till vad det egentligen är för typ av aktivitet och vilka det är som ägnar sig åt den.

SH Man har ju hittat alldeles tillräckligt. Människor som har alla möjliga tricks för sig. Det finns ju de som på heltid ägnat sig åt att sälja falska fakturor och sådant till företagen. Vi har tillräckligt många exempel på konstigheter, oerhört invecklade transaktioner på skattesidan, exempelvis. Inte sitter den vanlige företagaren och kommer på sådant. Det är uteslutet. Alltihop är inpyrt med rådgivning. Du har ju tusentals människor som sitter här i landet och bara håller på med sådant. Allt är inte kriminellt, men de sysslar ju hela tiden med att försöka kringgå skattesystemet.

SEO I betänkandena finns en form av konsensusantagande. Man säger att det är en liten grupp som utgör problemet, ett litet antal personer. Och man stödjer sig på sådana kategorier som advokatsamfundet och FAR.

SH Det är ju inte dem det handlar om när vi lagstiftar mot rådgivare. Då berörs i första hand inte advokater eller auktoriserade revisorer. Det är den här undervegetationen, sådana som kör med juridiska byråer och bokföringsbyråer. Folk som ofta inte har någon utbildning alls, eller ytterst dålig utbildning i varje fall. De är det stora problemet, men det är klart, det finns ju fula fiskar även i andra kategorier. Det är inte så sällan som en advokat blir utesluten ur samfundet. Det händer även att revisorer blir utsparkade. Sedan fortsätter de och det är det som är det sorgliga. De blir sparkade ur samfundet, men fortsätter som förr. Eller ännu värre, exempelvis marknadsför sig med att de är uteslutna ur samfundet.

SEO Kommissionens förslag som lanserar revisorerna som uppföljare av skatte- och avgiftsbetalningarna har inte heller hälsats med . . .

SH Nej, det är väl det mest kontroversiella förslaget vi har lagt. Också i jämförelse med förslaget om näringstillstånd. De två är tveklöst de som mött största oppositionen. Jag tror att revisorsförslaget leder hitintills i varje fall. Vi lade ju det här med näringskontroll i dagarna.

SEO Hur ser du på kritiken?

SH När det gäller revisorerna? Man kan fråga sig vilka motiv de har, när man kritiserar det. Vad det är för något man håller på med som man inte är beredd att låta revisorerna titta på?

SEO Från rättssociologisk synpunkt är det lätt att tänka sig att

revisorernas aktivitet knyter sig omedelbart till ett privatintresse, kopplat till ägarstruktur och önskan att få en tillfredsställande drift och opartisk granskning utifrån detta privata intresse. Medan skattekontroll betraktas som ett allmänt intresse. Från företagsidan och även från revisorsgruppen är detta inte lika intressant, eftersom det allmänna inte är uppdragsgivare i revisionsituationen. Uppdragsgivare för revisorn är ju företaget och då är det naturligt att revisorns intresse knyts till företaget och inte till det allmänna.

SH Jaha, därför skall man inte göra någonting?!

SEO Det är möjligt att man ska göra någonting, men det är väl antagligen därför som . . .

SH Inför man den här regeln så kommer vi att sluta prata med revisorerna, säger man från företagets sida. Det har revisorerna blivit rädda för. Revisorerna har ju faktiskt medverkat i utredningsarbetet och i stort sett accepterat det. Sedan blir de rädda när företagen skriker till och säger att vi ska inte prata med revisorerna i fortsättningen, vi skaffar oss andra rådgivare som vi ska diskutera våra skatter med.

SEO I förslaget angående revisorerna var det ett resonemang som var iögonfallande. Det gäller de situationer när det blir konflikt mellan företag och revisor. I dessa situationer när revisorsbyte blir aktuellt föreslår kommissionen att man skulle förordna en offentlig revisor direkt.

SH Ja, att man skulle *kunna* göra det. Det är det att man skall skicka in en berättelse.

SEO Medan man inte skulle skicka in någon revisorsberättelse om revisorn avgick på egen begäran. Kommerskollegium har i flera fall kunnat se att lösningen på konfliktsituationer mellan företag och revisor vanligen löses just genom att revisorn avgår frivilligt. Företaget väljer då ny revisor. Vad jag under över är vilket motiv kommissionen har att inte kräva en markering hos länsstyrelsen för det fall att revisorn avgår frivilligt.

SH Man kan väl säga att det var en eftergift till revisorerna.

SEO Den lag som ni fått mest kritik för är den här "Bulvanlagen".

SH Ja, jag vet inte, det har ju varit mer bråk om revisorerna. Den debatten kan jag i viss mån förstå utifrån de synpunkter du hade förut. Men detta med "Bulvanlagen" är ju ett slags skendebatt. Jag antar att du har läst förslaget? Kritiken är ju fullständigt utanför verkligheten, tycker jag. De har lyckats blåsa upp det här lilla förslaget.

SEO Du har inga funderingar om varför man blåser upp detta förslag? Det omedelbara intrycket är ju att det skulle vara riktat mot en rätt begränsad kategori. Samtidigt har den kritiserats utav bl a bankvärlden genom Cavalli-Björkman och även av andra.

SH På vilket sätt då?

SEO Speciellt har man tagit upp sänkningen av beviskravet, så att man tvingas visa att man handlade på egen hand eller i god tro förenad med en förhållandevis vag beskrivning av vad som är grundad anledning, skäligen, som den juridiska skrivningen är.

SH Nej, det har du missuppfattat. Det handlar alltså om sådana som dömts till näringsförbud eller de som tidigare dömts för grövre ekonomisk brottslighet. Det är dem det handlar om. Varför värnar Cavalli-Björkman om dem?

SEO Ja, det är det som jag frågar dig om.

SH Ja, det kan jag också fråga mig. Det vore intressant om du kan skapa klarhet i vad det är som ligger bakom det. Men det kan uppfattas på ett annat sätt, att man försöker komma åt kommittén. Man tycker överhuvudtaget inte om att det görs något åt den ekonomiska brottsligheten. Man säger att det är viktigt att göra någonting, men ställer inte upp på någonting överhuvudtaget, inte ett konkret förslag. Man tar tag i något som man tycker är märkvärdigt och försöker pådyvla kommissionen att vi allmänt arbetar med omvänd bevisföring och sådant. Detta förslag, som gäller denna lilla kategori av människor. Vi har gjort en viss regel, som man naturligtvis kan diskutera. Jag menar dock att debatten är fullkomligt löjlig. När man dessutom vet att den borgerliga justitieministern Winberg infört en bestämmelse, som du kanske sett, om häleri, alltså generell bevis-sänkning i samband med häleribrott. Jag kan åka dit om det kan misstänkas, vad står det; skäligen kan antas att något har åtkommit genom häleribrott. Då skall man dömas, det är ju bestämmelser som är tusen gånger hårdare och mer omfattande än vad vi föreslagit. Det hördes inte ett jävla knäpp om det!

SEO Det finns de som har kopplat detta till andra socialdemokratiska åtgärder för att reglera näringslivet, t ex löntagarfonder, och det senaste, nämligen att statliga intressen ska vara med vid tillsättningen av styrelseordförande i privatbankerna.

SH Har detta med lagförslaget att göra?

SEO I den kritik som kommit från borgerlig press, politiker,

bankmän, har såväl EKO-kommissionens förslag till reglering av näringsverksamheten som andra typer av reglering, löntagarfonder, varit uppe. Kan du se någon koppling där?

SH Ja, koppling från deras sida då. Det ena handlar om inflytandefrågor i näringslivet och det andra om att sätta åt brottslingar. Att koppla ihop det, det är fullständigt obegripligt.

SEO En anledning skulle kunna vara att det i den dagliga näringsverksamheten finns typer av transaktioner som anknyter till kontrollsträvanden från kommissionens sida, nämligen valutabrott och liknande. Möjligheten finns att en mängd transaktioner inom affärsvärlden skulle kunna hamna på fel sida om lagen. En sådan sak som när man skjuter på betalningar, gör feldaterade eller på annat sätt märkliga faktureringar. Jag tänker på den pågående processen mot Shell. Att näringslivets opposition mot de här regleringsförslagen har samband med att de anser sig behöva frihet att flytta sina pengar utifrån verksamhetens behov.

SH Det finns inga förslag angående detta utan det faller inom ramen för valutakommitténs arbete.

SEO Kommissionen har kommit med en rad förslag som gäller näringsförbud eller olika former av etableringskontroll inom näringslivet. Tillåtelse att bedriva taxirörelse, restaurang, städfirma, m fl.

SH Det är ju *ett* förslag. Jag märker att du är påverkad av debatten, vulgärpropagandan omkring oss. Allmänna uttalanden om att vi reglerar hela näringslivet. Det finns ett förslag.

SEO Det omfattar alltså flera branscher då. Kan man inte se att det skulle kunna leda till en förflyttning av typen av brottslighet inom en viss institutionell inramning? Som vi nu har det inom taxi och åkeribranschen. Man har ett tillståndstvång och vad vi får då är brott mot tillståndet.

SH Jo, det är klart, det måste det ju bli. Reglerar man måste man kontrollera det som sätts i reglering, det har du rätt i. Men skulle det vara ett skäl att inte göra någonting?

SEO Det skulle kunna vara det. Man kan ju komma att pressa grupper som är på randen ut i en grövre kriminell krets, genom att de har haft den här verksamheten innan och den är fortfarande efterfrågad. Fortsätter de då så blir de kriminella. Innan var den legal eller i varje fall inte beivrad och nu så kommer de i skottgluggen.

SH Jo, det är meningen. Vi har en rad områden som är reglerade, varför ömmar man inte för de som arbetar i dessa, det

kan man fråga sig. Med de här nya branscherna, då blir det plötsligt så fruktansvärt märkvärdigt. Bara för att kommissionen lägger förslaget. Det är ju en gammal politisk stridsfråga. Vi har ändå stöd från breda grupper företagare i branschen, det är tveklöst så. De flesta ställer upp, sedan är det några skrikhalsar som skall vara så märkvärdiga och sätta sig emot det. Den stora gruppen av företagare i de här branscherna är positiva. Det finns även branschföreträdare som vågar ställa sig upp och stödja förslaget.

SEO Samtidigt som då SAF generellt går emot det.

SH Ja, på principiella grunder. De har ju inga svårigheter med detta, storindustrin har andra förutsättningar och i verkstadsindustrin är det överhuvudtaget inte aktuellt. I ett antal servicebranscher, där det är oerhört lätt att etablera sig utan att ha kunskaper alls, där har vi problemet.

SEO I intervjuer med folk på länsstyrelser har jag fått synpunkter på befogenhetsregler och verksamheten överhuvud vad gäller mervärdesskattekontrollen. I kommitténs förslag har jag hittat mycket lite om detta. Tydligen har man från momsenshetens sida ingen spaningsrätt, så om man uppmärksammar en otillbörlig verksamhet kan man inte gå in och begära att få se bokföringen.

SH Man kan inte ens fråga vad de heter.

SEO Precis; har kommissionen varit inne på detta?

SH Vi har inte tagit upp det, för det finns en annan utredning som undersöker detta, USS-utredningen. De har det som sin uppgift, därför tycker vi att det kan de sköta. Men det är ju en svaghet.

SEO En annan sak som sammanhänger med momsens är det som kallas fiktiv skatt, som bl a kan uppkomma vid export. Momsensheten har här problem att kontrollera om något utförts, och i så fall vad. Liksom exportören också har svårigheter att visa att en bestämd produkt exporterats. Om jag förstått det rätt så handlar det om tullverkets prioritering av sin verksamhet?

SH Jo, det var bland det första som vi lade fram. Det är en av de mest flagranta bristerna att det betalas tillbaka 40 miljarder i moms, utan någon kontroll. Vi har sagt att tullverket måste prioritera kontroll av export så att det inte exporteras tomlådor. Idag är det obegränsat utrymme för sådana bluffaffärer. Man har hittat åtskilliga fall som är fullständigt fantastiska. Många gånger under det här året har jag hört att det är dumt att hålla på med bankrån, när man kan få ut 2 miljoner på en liten blan-

kett. Om man jämför riskerna med dem vid bankrån, så är de obefintliga.

SEO Kommissionen har också kritiserats för att den föreslår nya specialdomstolar.

SH Vi har inte lagt något förslag om specialdomstolar. Vårt förslag innebär en koncentration till vissa tingsrätter.

SEO Detta har ändå kallats för specialdomstolar, det innebär ju en centralisering och specialisering.

SH Ja, det kallar jag inte för specialdomstolar, utan det är Arbetsdomstolen, Marknadsdomstolen, Bostadsdomstolen, som står helt utanför det vanliga rättsväsendet. De här målen kommer att handläggas i vanlig tingsrätt, komplementerad med särskild expertis. Det är ingen specialdomstol, i varje fall anser inte jag det. När journalister kritiserar så kan man ju undra varför de är så glada att tryckfrihetsmålen handläggs av särskilda domstolar. Där tycks det vara helt naturligt. Jag har aldrig hört det föreslås att dessa mål skulle överföras till alla tingsrätter.

SEO Det är kanske för att det har visat sig gynnsamt för dem att ha en specialdomstol?

SH Ja, från allmänna synpunkter, från människornas utgångspunkt skulle det säkert vara förmånligare att handlägga det i alla tingsrätter. Då hade säkert fler artiklar blivit fällda. Vi föreslår en ändring för att det rör sig om svårare mål. Vi har konstaterat att domstolarna inte behärskar detta. Det finns åklagare som uttalar sig synnerligen kritiskt om domar i ekonomiska brottmål. Det gäller att ha människor som kan det här, nu har de ingen utbildning. Tingsdomare har en utbildning på tre dagar max. Åklagaren har numera ett halvt års utbildning. Skall de ha en chans att utbilda sig vidare, måste vi koncentrera. Man kan inte utbilda alla.

Du hade tänkt göra en artikel sa du?

SEO Ja, till Tidskrift för Rättssociologi.

SH Jag vill nog råda dig att vänta tills vårt huvudbetänkande kommer, nu i nästa vecka, innan du börjar skriva. Jag tror att även för rättssociologer är betänkandet väldigt intressant. När det gäller kriminalpolitik så skiljer denna fråga ut sig genom att den är så otroligt kontroversiell. Också specialister skiljer sig med ytterligt markerade uppfattningar. Nu avslöjar jag väl inga hemligheter om jag säger att kommunisterna har ställt upp på alla våra förslag. De vill ju dessutom gå ännu längre. Så det finns en klar politisk majoritet i riksdagen, det är ingen tvekan.

SH Det är väl också något som understryker borgerlighetens kritik att här är det frågan om att man går in och försöker reglera näringslivet. Tvärtemot borgerliga principer.

SH Samtidigt tycker jag att du skall notera att politikerna hittills varit lite tysta i den här frågan. Det är väl Adelson som har sagt något. Men han har varit väldigt försiktig, måste jag nog säga. Folkpartiet och Centern har varit fullkomligt tysta. Gösta Bohman mullrar visserligen i en del tidningar. Annars är det ganska tyst.

Dold brottslighet

Debatten kring ekonomisk brottslighet är i hög grad präglad av politiska och moraliska avsikter. Det är synbarligen bråttom att åtgärda problemet, så bråttom att man inte har bekymrat sig om att kartlägga dess omfattning. För fem år sedan tyckte Leif Persson att trettio minuter var mycket tid för att berätta vad forskarna visste om ekonomisk brottslighet. Detta är ett förhållande som knappast har ändrats. Det hindrade inte Persson från att påstå att ett gemensamt drag för sådan kriminalitet var den höga andelen *dold* brottslighet.¹ Detta praktiska brännbollstrå, som han fortfarande använder, är han inte ensam om. Det används också av EKO-kommissionens ordförande Sven Heurgren.

Det är naturligtvis en falsk utväg att påstå att det *okända* har en bestämd storlek. Björkmans approximeringar utifrån olika ekonomiska antaganden om sedelmängd/kreditmängd och lundaekonomen Hanssons skattningar utifrån ännu intrikatare sammanställningar har anförts i sammanhanget.² Bägge beräkningarna vilar dock på ytterligt grova antaganden. I den desperata jakten på en godtagbar beräkning av den svarta sektorns storlek händer det att man anför notiser i dagspressen om förhållanden i annat land, och helt enkelt överför procentsiffrorna till den svenska ekonomin.³ I slutbetänkandet tillåter sig kommissionen att konstatera att de ekonomiska beräkningssätten kräver mycket långtgående förmodanden om egenskaper hos såväl vit som svart sektor, förmodanden som brister i realism och saknar vetenskaplig grund,⁴ vilket dock inte hindrar kommissionen att fortsatt grunda sina förmodanden på sådana kalkyler.

Export och import

Genom samordning med tullverket genomförde BRÅ en undersökning av ekonomisk brottslighet vid export och import. De skattningar som Magnusson gör utifrån undersökningen vilar också på osäkra antaganden. Vad den däremot visar är att staten på detta område väsentligen måste förlita sig på de uppgifter som importörerna lämnar, i konskevens med hemtagningssystemet vid import som infördes 1974. Magnusson menar att tullverket numera bara kan upptäcka påfallande klumpiga förfaranden.⁵

En liknande situation tycks för övrigt föreligga när det gäller exporten. Vid export finns nämligen möjlighet att lämna in sk negativ deklARATION för moms, så att överskjutande belopp kan återfås. Görs dessutom inköpet från privatpersoner, som inte är momsdeklarationsskyldiga, uppkommer den "fiktiva" mervärdesskatten. Genom tullens bristande, vissa tjänstemän vid momsenheter säger "obefintliga", kontroll av exporten kan skattemyndigheten inte med säkerhet konstatera om varor förts ut ur landet. Det är också svårt för den skattskyldige att visa att en bestämd vara utförts.

Överhuvudtaget verkar det som man gjort en grov underskattning av kontrollproblemet vid momsens tillkomst. Momspengarna är snabbt åtkomliga genom systemet med positiva och negativa deklARATIONER. Om man bygger upp en kombination av bolag som handlar med varandra, och samtidigt laborerar med längden på redovisningsperioderna, är det möjligt att tillskansa sig betydande belopp helt enkelt genom att försätta det betalningsskyldiga bolaget i konkurs.

Momsen tar idag in betydligt mer pengar till staten än inkomstskatten. Med kontroll av moms arbetar idag ca 70 personer i hela landet. De gör dessutom skatterevisioner av företag. Momssystemet förutsätter dessutom att den skattskyldige registrerar sin verksamhet.

Underlåter en skattskyldig att registrera verksamheten kan mervärdesskatteenhetsen stöta på stora svårigheter att driva in skatten. Upptäcker man en verksamhet, som man har anledning tro är skyldig att deklarerera för moms, kan man inte fråga vem som ansvarar för verksamheten och be att få se bokföringen. För det krävs ett revisionsförordnande, och vem skall det skrivas på? Man får inte heller bedriva någon form av spaning. Det är enligt ett JO-utlåtande en polisiär uppgift.

Granskning

En av tankarna bakom EKO-kommissionens betänkande om "Företagens uppgiftslämnande vid beskattningsändamål"⁶ är att möjliggöra att resurser överförs till företagsrevision och moms-kontroll. Man föreslår också en särskild utredning angående detta. EKO-kommissionens förslag går väsentligen ut på att alla företag skall redovisa enligt ett standardiserat schema. Företagen åläggs också att inkomma med fler och mer specificerade uppgifter. Detta förfarande tänker man skall kunna möjliggöra en på ADB baserad kontroll- och klargöringsprocess, som följer scheman av en typ som känns igen från Försäkringskassans instruktionsböcker.⁷ Med tanke på vilka effekter i form av byråkratisering och inlärld inflexibilitet detta tycks ha fått hos försäkringskassanställda, så bäva månne företagarna?

I anslutning till detta kan man kanske konstatera att det finns det som talar mot att en sådan på bokföringen baserad granskning skulle vara effektiv. Förfrågningar jag gjort hos skatte-revisorer tyder på att uppmärksamheten flyttats från själva bokföringen till underlaget. Till en del kan detta bero på ändrad profil hos myndigheten, mot mera egeninitierad verksamhet. Tidigare var besvärrevision vanligast i samband med att den skattskyldige överklagade skönstaxering. Här som på flera andra områden behövs forskning för att klargöra såväl historia som pågående processer.

Vi kan således konstatera att rådande institutionsstruktur i skatteförvaltningen illa överensstämmer med ett kontrollbehov relaterat till inkomstkällans storlek. Ställd inför detta söker EKO-kommissionen koptera andra grupper i skatteindrivningsapparaten.

Revisorer som skattekontrollörer

Ett av kommissionens förslag är således att revisorerna i samband med revisionen skall granska hur företaget betalar sina skatter och avgifter, och avge yttrande om detta.⁷ Tanken är att revisorerna skulle bli "det effektiva instrument vid bekämpande av ekonomisk brottslighet som alla säger sig eftersträva".⁸ Bakom förslaget ligger sannolikt också en längre tids strävan

från socialdemokratiskt håll att ge revisorn en i förhållande till företaget mer oberoende ställning.

FAR-ordföranden Bertil Edlund har vid en konferens 1979 redovisat en syn på revisorernas ställning och möjlighet att ingripa vid ekonomisk brottslighet som avviker från kommissionens perspektiv.⁹ Edlund underströk bl a att man inte skulle ha stora förväntningar på att revisorerna skulle upptäcka ekonomisk brottslighet. Han hänvisade också till revisorsrollen, att revisionen är riktad på den offentliga redovisningen och inte främst syftar att blottlägga oegentligheter. I detta sammanhang är det väsentligt att ta med i bedömningen att revisorerna medverkar i skattekonsultationer. Dessa innebär ju väsentligen att redovisningen struktureras så att företaget ger minsta möjliga bidrag till statskassan. Edlund framhävde att man måste acceptera att revisorerna kan uppträda som partsrepresentanter.¹⁰

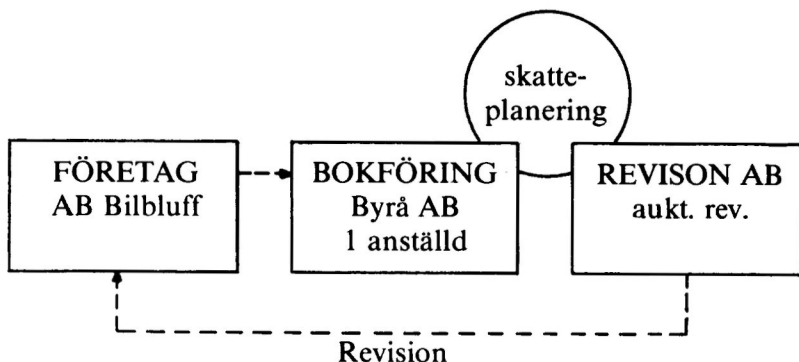
Edlund tryckte istället på den informella kontroll som revisorerna utför genom att de har ett förtroendefullt förhållande till företagsledningen. Därmed skulle de ha en brottsförebyggande funktion.¹¹

EKO-kommissionen har valt att bortse från denna revisorernas bundenhet till företagsledning och från att skatteplaneringsuppdragen innebär en inte oväsentlig inkomstkälla för denna yrkesgrupp. De betonar istället revisorns roll som beskyddare av en aktieköpande allmänhet. Nya problem kräver enligt kommissionen nya grepp, och ekonomisk brottslighet, som skatteundandragande, svart konsumtion, m m gör att revisorernas intressentkrets förskjuts.¹² Med tanke på den opposition från företagarhåll som förslaget mött finns det anledning att ifrågasätta om den konsensuspräglade synen på revisorerna som kontrollinstans är realistisk.¹³

Om de auktoriserade revisorerna är en expertgrupp som staten vill kooptera, så finns det andra som man helst såg utan arbete. Det är den typ av ekonomiska rådgivare som ägnar sig åt att visa var samhällskontrollen kan tänkas brista.

Oseriös rådgivning

Det hör till saken att det i rikspolisstyrelsens AMOB-rapport 1977 påstods att advokater och just auktoriserade revisorer medverkade i ekonomisk brottslighet. Påståendet upprörde natur-

ligtvis de berörda, och BRÅ gjorde en särskild utredning. Undersökningen friade revisorerna. Med den som argument kan EKO-kommissionen istället peka på de mindre och icke-auktoriserade jurist- och bokföringsbyråerna.

Auktoriserade revisorer kan som påpekats vara uppknutna till företaget genom skatteplaneringsuppdrag. Jag har intervjuat några tidigare anställda hos just auktoriserade revisorer, varvid framkom att auktoriserade revisorer också har bokföringsuppdrag. Då kan de inte revidera dessa företag. Detta kringås då enligt figur nedan.

Ägaren till såväl bokföringsbyrå som revisionsfirma är i exemplet ovan den auktoriserade revisorn. Denna typ av konstruktion förekommer också i samband med ekonomisk brottslighet. Det går naturligtvis inte att säga något om utbredningen.

Yrkes- och näringsförbud

Den oseriösa rådgivningen, vilken EKO-kommissionen alltså föredrar att placera i samband med mindre företag, mindre redovisnings- eller juristbyråer, tänker man sig att bekämpa med en form av yrkesförbud.¹⁴ En närbesläktad åtgärd, näringsförbud, finns redan. Den är idag intimt kopplad till konkursituationen, men ändring är på gång. Enligt Tiedeman skulle näringsförbudet vara speciellt avskytt bland överträdare och potentiella lagbrytare.¹⁵ Det som kommissionen föreslår skulle alltså kunna ha en stark allmänpreventiv effekt. Tiedeman

finner dock att lagtillämparen sällan tillgriper detta medel, även om det finns till hands. Han pekar också på möjligheten att använda bulvan.

EKO-kommissionen redovisar en egen undersökning av vissa för medverkansbrott dömda under åren 1981 och 1982, sammantaget 141 personer som förlorat spelet. Man konstaterar att man saknat tid att undersöka vad slags folk det rör sig om. Yrkeskategorier och annat är alltså okända data. Dessutom har man undersökt hur det gått för ett sextiotal personer som belagts med näringsförbud. Det konstateras att beträffande tjugofem saknas all kännedom om nuvarande sysselsättning. Kontrollen varierar mellan olika kronofogdemyndigheter, vilka ålagts tillsynen. Man finner också en uppgivenhet hos utredande myndigheter vad gäller möjligheten att överhuvud kartlägga rådgivares roll.¹⁶ EKO-kommissionen gör inte heller något försök att skingra dunklet, utan anger bara några exempel hämtade från olika håll, bl a AMOB-rapporten.

Näringsförbudet fungerar inte, p g a bristande kontroll av efterlevnaden. Detta konstaterar kommissionen, och föreslår alltså en utvidgning av förbudsområdet, genom ett yrkesförbud. Efter att ha upptäckt ett icke-fungerande system föreslår man således att det skall byggas ut. Kontroll av efterlevnaden vilar som nämnts på kronofogdemyndigheten. Efter diverse överväganden om möjliga alternativa kontrollinstanser för det nya förbudet har kommissionen stannat för att det skall vara allas och ingens ansvar. Man har uppenbarligen arbetat snabbt, men effektivt?

Stödjer etablissemang

För framtiden lovar betänkandet gott för de grupper, nämligen advokater och auktoriserade revisorer, med vilka EKO-kommissionen tycks ha ingått en "helig allians". Betänkandet innehåller således överväganden om att förelägga dessa grupper olika typer av uppdrag. Man får då ett system med särdrag och privilegier. Kommissionen konstaterar att detta inte löser dagens problem utan får införas successivt.¹⁷

Kommissionen har dock inte lämnat de oseriösa rådgivarna helt i sticket. Det gäller bara att skaffa sig rätt inramning. Om en rådgivare döms till yrkesförbud och råkar vara juridisk ekvi-

librist - något som man på goda grunder kan anta - kan han enligt kommissionen få arbeta inom ramen för en seriös verksamhet, t ex advokatbyrå, och då med andra arbetsuppgifter. Detta, liksom att en revisor i det fall han avgår frivilligt vid en tvist med företagsledningen slipper lämna rapport till länsstyrelsen, visar hur angelägen kommissionen varit att stryka speciella etablissemang medhårs. Utan dessa gruppers stöd skulle statens möjligheter att kontrollera väsentligen minska. FAR-revisorerna pekar också själva på sin betydelse som informella kontrollörer.

Bulvanlagen

Så här innan betänkandet om näringstillstånd lämnat kommissionen tävlar förslaget om revisorernas medverkan med förslaget till Bulvanlag om att vara det mest utskällda av svenska lagförslag. Det senare förslaget innehåller nämligen en skrivning som gör bulvanen skyldig till dess motsatsen bevisats. Dessutom skall motparten kunna göra anspråk enligt ingånget avtal inte bara gentemot bulvanen - i vars namn avtalet tecknats - utan dessutom gentemot huvudmannen.¹⁸

Även om förslaget avses omfatta endast en mindre grupp, så inbjuder det åtminstone inom denna till synnerligen intressanta förvecklingar. Vi kommer kanske att se kriminella ange huvudmän för att legalt stjäla inbördes; möjligheten kommer i varje fall att föreligga. En större allmänhet oroar sig naturligtvis för att den omvända bevisföringens metod skall sprida sig till övrig lagstiftning, sedan må argumenten vara moraliskt motiverade eller ej. Det är en klen tröst i sammanhanget att den omvända bevisbördan redan är för handen i viss lagstiftning, som den angående häleri.

Att kommissionen dessutom i andra sammanhang ökar inslaget av ond-tro-presumtion i lagstiftning, såsom för närstående vid konkurser, kan ju bara understryka denna oro.

I Förenta Staternas kriminallag finns begreppet "konspiration", som förser åklagaren med en diffus men praktisk startpunkt för att beivra bl a organiserad ekonomisk brottslighet. Bulvanlagen skulle kunna utgöra startpunkten för införandet av något liknande i svensk lagstiftning. Den som fördjupat sig i rättshistorien vet att "konspiration" ibland blivit ett alltför

praktiskt begrepp.¹⁹ Slutbetänkandets analogi mellan ekonomisk brottslighet och det socialistiska "brott mot staten" är väl inte heller ägnat att öka välbefinnandet.²⁰ Men att EKO-kommissionen skulle uttrycka en berättigad skepsis mot lagtillämparens godtycke är kanhända för mycket begärt.

Vanmakt

Ser man sammantaget på EKO-kommissionens bemödanden får man konstatera att de speglar en vanmaktssituation. Myndigheterna har tydligen ställts inför grupper, osäkert hur stora, vilka *lärt sig spelreglerna*, lagarna, och i olika former systematiskt eller sporadiskt utnyttjar denna kunskap i uppenbart vinnings-syfte.

Genom valet av kontrollmedel har myndigheterna ställts inför såväl tekniska som moraliska problem. I vissa fall är beteendena direkt *illegala* och för myndigheten blir då frågan att öka risken för upptäckt, liksom att utdöma och effektuera påföljder. Andra är *urskiljbara* som systematiskt användande av vissa institut, som t ex aktiebolagslagen kombinerat med konkurslagen för s k "hit-and-run" byggda på skattecykeln. Denna brottslighet är idag svår att komma tillrätta med och mycket utredningskrävande. Stora engångsvinster kan göras utan att skattemyndigheten kan påvisa brott.

Fler brottstyper skulle sannolikt kunna klassificeras efter en större undersökning. Vad som däremot inte faller in i kategorien *brott* är samma typ av strategier hos skickligare etablissemang. Rainer-affären och dess efterspel visar att skatteundandragande i stor skala via s k skatteplanering på inget vis är ovanligt. Den enda påföljden blir att man vänligen besluta, försåvitt ingen journalist gör nyheter av det. Det för oss in på frågan med vilken ansats forskning på detta lagstiftningsområde skulle kunna bedrivas.

Forskning om ekonomisk kriminalitet

En av de intressantare ansatserna till teoretisk analys av fenomenet ekonomisk brottslighet har gjorts av juristprofessorn P O Träskman. Han gör antagandet att syftet med företagets verk-

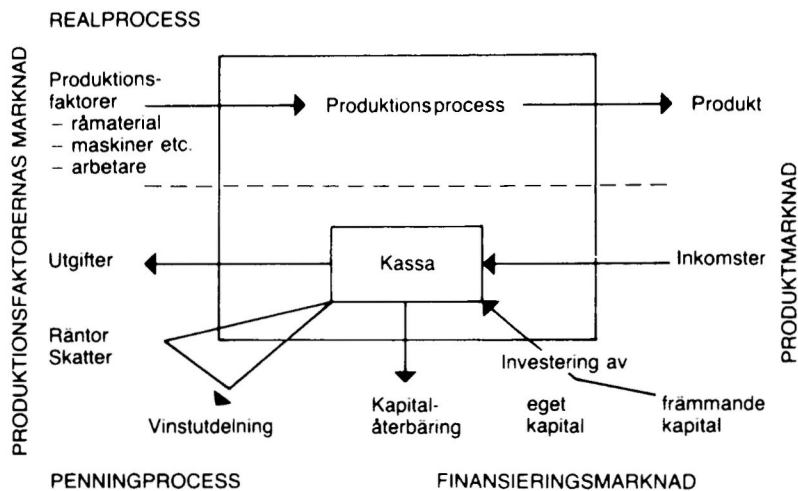
samhet är att producera nyttigheter. Det är samma moraliskt grundade antagande som nationalekonomerna vid våra universitet utgår från. Det hör till den marxistiska ekonomianalysens förtjänster att den påvisat att nyttighetsproduktionen är en *omväg* för att koncentrera kapital. Fördelen med Träskmans analys ligger i att den tar sin utgångspunkt i *normaltillståndet*, i den meningen att den inbegriper samtliga moment och inblandade parter i ett företags materiella och monetära kretslopp.

Det betyder att Träskman beaktar oegentliga penningdispositioner bl a missbruk av aktiekapital, krediter, skatteundandragande, liksom andra typer av brott vilka innebär "överintäkter", t ex miljöbrott, konkurrensbrott, fusk med innehållet i varan. Såsom ekonomisk kriminalitet, eller ekonomins kriminalitet som han föredrar att kalla det, definieras av Träskman, så flyttas fokus från individuellt beteende och avvikelse till regelbundna aktiviteter.

Till detta perspektiv hör en uppfattning av staten som partisk deltagare i den ekonomiska verksamheten. Staten ses som motspelare till företagen. Det blir oegentligt att tala om fällande dom och bestraffning från en överordnad neutral makts sida p g a normöverträde. Istället ser Träskman sådant som en spelförlust vid tillfälligt underläge för företaget.²¹

Liknande tankegångar framförs av Stangeland,²² som i sammanhanget också anför remissförfarandet, lobbyverksamheten och andra former för permanent representation, på så sätt att bestämda intressegrupper – enligt Stangeland främst storindustri – aktivt kan påverka spelreglerna. Klassisk socialreformatorisk kriminologi såg kriminalitetens orsaker i fattigdom och bristande kunskaper, menar Stangeland. Han antar att fortsatt positivistiskt inriktade undersökningar skulle kunna ge samma individcentrerade orsaksförklaringar till ekonomisk brottslighet. Ty det är de små företagen som oftast kommer i konflikt med lagen, om än gärningsmännen befinner sig högt uppe på den sociala rangskalan.

Man kan se gällande rätt som ett slags förhandlingsresultat, menar Stangeland, ett resultat som dessutom saknar den konsekvens som såväl lagstiftare som konspirationsteoretiker hävdar att den har. Med de senare avser Stangeland marxister som Pearce och Young, vilka uppfattar staten som borgarklassens exekutivkommitté. Såväl statens ökade insatser i näringsverksamheten som det faktum att borgarklassen är tvingad att bryta sina egna regler kan inte förstås med ett sådant synsätt.

Källa: Träskman, "En modell för forskning om ekonomins brottslighet", *BRÅ-Rapport* 1979:1, s 60.

Stangeland kommer med denna syn att knyta an till Per Stjernquists modell "negotiating the law".²³ Stangeland förespråkar ett interaktionistiskt perspektiv med utgångspunkt i det totala styrningssystemet, rättsligt reglerat eller ej, och med fokus på kontrollören. Att dokumentera lagbrott och/eller avvikelse blir mindre intressant, och i centrum står då problemet med den sociala kontrollen.

Jag menar att Hetzlers modell,²⁴ utvecklade utifrån analys av lagstiftningsnätverket och dess tillämpning på socialrättens område samt främst Habermas och Eders teoretiska förmodanden, med sin starka betoning av mikrokoncentration och interaktion, skulle kunna förstärka den teoretiska ansats som är möjlig med utgångspunkt tagen i Träskman, Stangeland och Stjernquist.

Noter

1. BRÅ-Rapport 1979:1 *Ekonomisk brottslighet*, s 71.
2. Se Svensson, Bo *Ekonomisk kriminalitet* Göteborg: Tholin/Larsson/Gruppen 1983, s 51 ff och SOU 1984:15 *Ekonomisk brottslighet i Sverige*, s 37 ff.
3. Se Unger, Lars "Den ekonomiska brottslighetens omfattning och utbredning sedd från en lokal skattemyndighet" i BRÅ-Rapport 1979:1, s 138.

4. SOU 1984:15, s 48.
5. Magnusson, Dan *Ekonomisk brottslighet vid import och export* BRÅ-Rapport 1981:2, s 116.
6. SOU 1983:73 *Företagens uppgiftslämnande för beskattningsändamål*.
7. SOU 1983:36 *Effektivare företagsrevision*.
8. SOU 1983:36, s 22.
9. Edlund, Bertil "Kvalificerade revisorers roll beträffande ekonomisk brottslighet" i BRÅ-Rapport 1979:1, s 187 ff.
10. Op cit, s 199.
11. Op cit, s 197 f.
12. SOU 1983:36, s 40.
13. Företagareförbundet har sålunda gett ut rapporten *Heurgren i Jämtland* (Stockholm: Företagareförbundet 1984) där man vill bevisa att EKO-kommissionens förslag bara är slag i luften och innebär ökat krångel för såväl seriös företagsamhet som kontrollmyndigheter.
14. SOU 1983:41 *Kontroll av rådgivare*.
15. Tiedemann, Klaus "Combatting Economic Crime in West Germany - With Special Regard to Organized Forms of Economic Criminality" i BRÅ-Rapport 1979:1, s 38 f.
16. SOU 1983:41, s 42 f.
17. Op cit, s 83.
18. SOU 1983:46 *Bulvanlag*.
19. Jfr Tiedemann a a, s 40.
20. SOU 1984:15, s 24.
21. Träskman, P O "En modell för forskning av ekonomins kriminalitet" i BRÅ-Rapport 1979:1, s 51 ff.
22. Stangeland, Per "De små og de store fiskene" i BRÅ-Rapport 1979:1, s 83ff.
23. Stjernquist, Per *Laws in the Forests* Lund: LiberFörlag 1976, s 27, 81.
24. Hetzler, Antoinette *Rättens roll i socialpolitiken* Malmö: LiberFörlag 1984, spec. kap 2.

Rättssäkerhet eller rättsskydd?

Antoinette Hetzler

Rättssociologiska institutionen, Lunds universitet

1964 beskrev Herbert L. Packer två alternativa modeller för brottnålsprocessen; en modell kan betecknas rättssäkerhetsmodell (Packers beteckning var *due process model*), och den andra kallas brottskontrollmodell (*crime control model*). 20 år senare, 1984, tar regeringens kommission mot ekonomisk brottslighet, EKO-kommissionen, upp diskussionen om rättssäkerhet i sitt slutbetänkande (SOU 1984:15) och lanserar en "modern" syn på begreppet som ska fungera som ett slags "motvikt" till ett mer "traditionellt" rättssäkerhetsbegrepp. Det finns intressanta paralleller mellan Packers två modeller och EKO-kommissionens ansats till betydelseförskjutning i rättssäkerhetsbegreppet. Packers diskussion 1964 kan ses som ett försök att översätta två värderingsmässigt olika synsätt till två teoretiska modeller; EKO-kommissionen försöker i sitt resonemang att ändra innehållet i det svenska begreppet rättssäkerhet från att innebära *due process* till att innebära *crime control*.

Rättssäkerhetsmodellen för brottnålsprocessen har som mål att skapa rättvisa för alla medborgare. Blumberg (1971) beskriver modellen på följande sätt:

Drawn from the painful experience of history, they (due process) constitute the bedrock of procedural measures

calculated to protect individuals from oppressive government, from each other and from ruthless officialdom. The rules include, among other provisions, a presumption of innocence and a truly adversary proceeding, in the course of which an accused person, assisted by counsel receives a full, fair and open judicial hearing or trial. The hearing must be a real one, not a show or a contrived pretense. The proceedings from arrest to sentencing must be free from any taint or coercion or threat, no matter how delicate or benign these may appear. (s 51)

Elwin, Heckscher & Nelson (1975) diskuterar hur kraven på rättssäkerhet kan tillgodoses, och de laborerar i det sammanhanget med fyra begrepp: *öppenhet*, som innebär att hela processen måste ske under insyn av allmänheten, att besluten grundar sig på en muntlig förhandling, att den tilltalade har möjlighet att yttra sig, anlita sakkunskap osv; *oavhängighet*, som innebär att det beslutande organet ska stå fritt i förhållande till andra samhällsorgan, att det ska vara opartiskt, att personer som deltar i besluten inte får ha ett personligt intresse i saken; *normbundenhet*, i syfte att skapa likformighet och förutsägbarhet; *kontroll*, som innebär att myndighetens beslut kan överklagas, att den beslutet rör får kännedom om sin rätt att få saken prövad i högre instans, och att verkställighet av beslutet uppskjuts tills dess överklagandet är prövat (282 f).

Rättssäkerhetsmodellen för brottmålsprocessen hänger för författarna ihop med *rättsskydds*begreppet. Enligt författarna är kriminalpolitiken ett uttryck för en social konflikt, och "ett utflöde av statens *våldsanvändning*", och detta medför att det måste finnas lagregler till skydd för den enskilde mot statens övergrepp (s 280). Rättssäkerhet innebär i sin tur en garanti för att samhällsorganen inte företar ingripanden annat än under de förutsättningar som givits i lag.

Enligt 1950 års europeiska konvention, antagen av Sverige 1952, artikel 6, ska envar som blivit anklagad för brottslig gärning betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts. Bevisbördan åläggs åklagaren.

Chambliss & Seidman (1971) sammanfattar rättssäkerhetsmodellen (s 272) som en modell vars centrala värde är skyddet för icke-brottslingar från våldsanvändning av statens brottsbekämpande agenter. Kärnan i rättssäkerhetsmodellen har uttryckts så att det är bättre att 100 skyldiga går fria än att en oskyldig fälls.

I sin rättssäkerhetsdiskussion hävdar EKO-kommissionen att

användningen av begreppet rättssäkerhet är långt ifrån entydig. Man menar att tre olika element har blandats i den "allmänna debatten": det traditionella rättssäkerhetsbegreppet, integritetskyddet, samt någonting som av kommissionen betecknas "rättsskydd", med innebörden att skydda medborgarna mot brott, ett slags offerinriktat krav på samhället att garantera en livskvalitet som utesluter risken att utsättas för brott. Det är sannolikt så att den "allmänna debatten", i denna fråga som i andra, ofta ger upphov till begreppsblandning och -förvirring, men det finns anledning att tro att åtminstone EKO-kommissionen har klart för sig vad rättssäkerhet innebär, och att det är ett entydigt begrepp som är lätt att definiera utifrån såväl rättshistorisk och rättsfilosofisk litteratur som kriminologisk, sociologisk och rättssociologisk vetenskap. Det är denna entydiga tolkning som kommissionen själv kommit fram till, och som man kallar den "traditionella" synen på rättssäkerhet.

I sin beskrivning av denna syn betonar kommissionen i korthet att den innehåller två centrala moment, nämligen kraven på förutsägbarhet och likhet i den straffrättsliga lagstiftningen och rättstillämpningen. Efter detta konstaterande för de snabbt diskussionen vidare till en bestämning av rättssäkerheten som hörande till "en annan tidsålder" med "helt andra samhällsförhållanden än de som råder idag". Under denna andra tidsålder gällde det att "försöka skydda den enskilde individen mot en övermäktig och ofta grym stat". Kommissionen menar att när det fanns stora orättvisor i samhället, när rätten var ett verktyg för de starka, då var det en självklarhet att rättssäkerhetsbegreppet skulle betona "lagöverträdarens" rättigheter. Man sluter sig till att detta var ett typiskt "gärningsmannainriktat synsätt".

Brottskontrollmodellens kärna är enligt Packer idén att brottmålsprocessens viktigaste funktion måste vara att undertrycka brottslighet. Om man bara kan kontrollera brottslighet kan man tillförsäkra individerna i samhället social frihet. Utgångspunkten för detta resonemang är att i princip alla uttryck för brottslighet måste bestraffas, och att de för detta ändamål åsatta resurserna måste användas effektivt. Modellen implicerar en övertygelse att polisen är effektiv när det gäller att upptäcka brott och gripa brottslingar. Därav följer att misstanke om brottslig gärning när den framförs av polisen är grundad på hög sannolikhet, att den misstänkte faktiskt är skyldig.

Skuldfrågan är grundstenen i hela modellen. Det finns brott; brott är skadligt och måste bekämpas; polisen kan det här med brottsbekämpning och använder sina resurser med optimal effektivitet; den som misstänks av polisen är sannolikt också skyldig. I brottskontrollmodellen arbetar de brottsbekämpande organen med misstankar grundade på en sannolikhetsbedömning. Man måste utgå från en föreställning om var brottslig verksamhet kan tänkas pågå och var brottslingarna kan tänkas befinna sig. Följden blir att polisen tenderar att behandla vissa befolkningskategorier på ett diskretionärt och diskriminerande sätt, t ex familjemedlemmar till en person med näringsförbud, individer med avancerad skatteplanering, företag med en ägare, företag som har många små kunder etc.

När de brottsbekämpande organen på detta sätt arbetar med sannolika populationer och med ett högt ställt krav på effektivitet blir utrymmet och risken för misstag stort.

En annan konsekvens av kravet på de brottsbekämpande organen att effektivt utnyttja de resurser som ställts till deras förfogande är att polis och åklagarmyndigheter bygger upp rutiner för brottsbekämpandet. Denna rutinisering bidrar i sin tur till att ytterligare förstärka legitimiteten för brottsbekämpning enligt brottskontrollmodellen, och rutinerna får så småningom också legitimitet. Den som är misstänkt är misstänkt för att han är skyldig; ingen rök utan eld. I stället är det den misstänkte som måste bevisa sin oskuld. Den stigmatisering som drabbar även den oskyldige som ett resultat av att ha varit indragen i processen är svår att tvätta bort, och mycket tid och resurser går åt till att bevisa oskulden.

Detta är huvuddragen i den kritik av brottskontrollmodellen som kommit fram i de senaste årens kriminologiska litteratur.

Som nämndes inledningsvis uppvisar EKO-kommissionens moderniserade tolkning av rättssäkerhetsbegreppet stora likheter med Packers *crime control model*. I den begreppsförvirring som enligt kommissionen präglar den allmänna debatten i dessa frågor har man valt att ta fasta på en tolkning av rättssäkerheten som innebär ett skydd för medborgarna mot brott. En sådan tolkning innebär en "offerinriktad" grundsyn på rättssäkerheten".

Kommissionen finner att både den gärningsmannainriktade och den offerinriktade synen på rättssäkerhet är berättigade, liksom att det finns ett motsatsförhållande mellan dem. Den menar vidare att man hos lagstiftaren finner sympati för den

förra synen, medan man hos de myndigheter som använder resurser för brottsbekämpning finner "ett klart uttryck för den moderna synen".

Kommissionen resonerar om de båda synsätten som om de vore inriktade på rättssäkerhet och som om det ena vore en förutsättning för det andra, vilket gör det möjligt att diskutera motsättningar inom och mellan dem på ett värdeneutralt sätt. Man utgår sålunda från att den "äldre" synen på rättssäkerhet verkade för att tillgodose "lagöverträdarens" intresse, vilket legitimerades med att han faktiskt kunde vara oskyldig, och att den "moderna inställningen" sammanfaller med ett behov av kriminalpolitiska åtgärder mot personer som vi har ofullständig kunskap om, varför den "äldre rättssäkerhetssynen kan komma att utgöra ett hinder när man försöker förverkliga den moderna uppfattningen". Det är inte förvånande att man i förlängningen av detta resonemang kommer in i en återvändsgränd: "Att en skyldig får gå fri och på det viset kan åstadkomma ytterligare skada kan vara lika olyckligt som att en oskyldig blir dömd".

Kommissionen laborerar med en uppdelning av rättssäkerhetsbegreppet i en äldre och en modern tolkning, som saknar stöd överallt utom i kommissionens egen tolkning av den "allmänna debatten". I den vetenskapliga litteraturen finns däremot sedan början av 1960-talet två olika synsätt på brottsbekämpning. Det finns alltsedan den moderna rättsstatens uppkomst en *Rule of Law*-modell som är analog med Packers *due process model* för brottmålsprocessen, och parallellt med denna har det funnits ett uttryckligen upplevt behov från de brottsbekämpande organen att få förstärkta resurser för kampen mot brottsligheten; dessa krav på förstärkta resurser har inte sällan innefattat krav på modifieringar av rättssäkerhetsmekanismerna i lagstiftningen.

Efter ett begreppsförvirrat resonemang om brottskontrollmodellen ändras så kommissionens argumentation till att i nästan beklagande ton konstatera att kriminalpolitiken har utvecklats dithän att man idag står inför det svåra valet mellan samhällliga och mänskliga värden. Det är emellertid inte helt klart vilken syn på rättssäkerheten som avses motsvara vilka värden; de mänskliga värdena är förbundna med det traditionella rättssamhället och ansluter till den syn på brottskontroll och rättssäkerhet som representeras av *Rule of Law* och *due process*. Den brottsbekämpningsmetod som beskrivs som ett

uttryck för den "moderna" synen på rättssäkerhet kan möjligen utifrån EKO-kommissionens perspektiv och argumentering sägas tillvarata samhällliga värden – om det är sant att folk helt och hållet övergivit tanken på rättsskydd från godtycklig våldsutövning från myndigheterna, för en tro på myndigheternas möjlighet att skydda dem från brott. Detta är dock högst tveksamt.

Kommissionen går emellertid inte vidare och försöker reda ut dessa oklarheter. Istället går man ut på ännu djupare vatten, och formulerar kriterier för hur man väljer mellan mänskliga värden – rättssäkerhetsmodellen – och samhällliga värden – brottskontrollmodellen. Dessa kriterier kommer när de används att klart peka på vilken av de båda tolkningarna av rättssäkerhetsbegreppet som ska gälla. Kriterierna har formen av avgörandet av fyra olika förhållanden: 1) problemets allvarlighetsgrad; 2) innehållet i och omfattningen av de åtgärder man överväger; 3) brottsbekämpande effekter som man kan uppnå; och 4) granskning av den konkreta situationen såväl vad gäller brottslighetens omfattning som de åtgärder som man redan satt in. I detta avsnitt talar kommissionen plötsligt klarspråk, med uttryck som "ur bl a rättssäkerhetssynpunkt" och "saknar värde ur brottsbekämpningssynpunkt". Modellerna kallas här vid sina rätta namn.

Ett försök att bevisa värdet i dessa fyra kriterier görs med en genomgång av dels narkotikabrottsligheten, dels den ekonomiska brottsligheten. I fråga om narkotikabrottsligheten kan kommissionen peka på flera exempel hur rättssäkerhet och personlig integritet har åsidosatts och man förklarar detta med samhällets syn på narkotikaproblemets allvarlighet (kriterium 1 ovan). Man passar i detta sammanhang på att med hjälp av debatten eller avsaknaden av debatt om rättssäkerhet i narkotikabekämpningen ytterligare underbygga sin uppfattning om att vi fått ett modernt rättssäkerhetsbegrepp som vi tillmäter större vikt än de traditionella principerna.

Ekonomiskt brottslighet har många likheter med narkotikabrottsligheten, enligt kommissionens synsätt och enligt deras kriterier, och man uttrycker därför förvåning över att förslagen till åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten, som på samma sätt som åtgärder mot narkotikabrottsligheten kränker traditionella rättssäkerhetsprinciper, mötts av starkt motstånd, bl a i vissa borgerliga tidningar och i de borgerliga politiska partierna. När vi i vårt rättssamhälle redan urholkat rättssäkerheten

ifråga om vissa brottslingar vilkas beteende vi alla var överens om var farligt, varför kan vi inte göra det på andra, liknande områden?

Det är ett allvarligt bakslag för rättssamhället att bekämpandet av narkotikabrottsligheten måste ske till priset av rätts-säkerheten. Att EKO-kommissionen tar detta debacle till intäkt för att principiellt och officiellt begrava rätts-säkerhetsprinciperna är anstötligt och olycksbådande. Det pseudovetenskapliga kriteriebygget som redovisas ovan innebär, oavsett kriteriernas utformning, i sig ett upphävande av *due process*, och en återgång till ett rättssystem som präglas av godtycke och tvångsmoral och som legitimeras med *raison d'état*. Nonet & Selznick (1978) kallar denna typ av rättssystem för repressiv rätt.

Det är på sitt sätt förvånande att EKO-kommissionen med dess jättelika uppbåd av sekreterare och experter inte kunnat komma till rätta med frågorna om medlen för att bekämpa den ekonomiska brottsligheten. Det saknas inte exempel på misslyckade experiment med rätts-säkerhetsprinciperna, och erfarenheterna från dessa talar sitt tydliga språk.

Under senare delen av 1960-talet ledde en upplevd och statistiskt belagd ökning av brottsligheten i USA till att kraven på ökade resurser till polisen för brottsbekämpning blev allt starkare och mer uttalade. Överseende domare och ett bristfälligt rättssystem utsågs till syndabockar. I den "lag-och-ordning"-hysteri som uppstod tillsatte den kriminalpolitiskt konservativa Nixonregimen *The Presidents Crime Commission*, som på kort tid producerade ett stort antal rekommendationer i syfte att hämma brottsutveckling. När dessa lagfästas, och så småningom dök upp i USA:s högsta domstol till följd av överklaganden, befanns ett stort antal av dem vara i strid med konstitutionens garanti för *due process*, varefter de avskaffades. Kampen mot dessa lagar kunde inte föras av de grupper som utsattes för dem, och redan inför lagstiftningsproceduren, utan den fick föras av liberala advokater som värnade om rättssamhället, och först efter att lagarna antagits.

I Sverige finns inte samma möjligheter att rättsligt pröva en lags lagenlighet som i USA. Men i Sverige, liksom i USA, har de grupper som utsätts för en viss lagstiftning vanligtvis mycket små möjligheter att påverka lagstiftningsprocessen. När sedan konsensus är så total som ifråga om narkotikabrottslighetens grad av allvarlighet är det svårt för våra svenska liberala advokater att göra sina röster hörda.

Den potentiella gruppen ekonomiska brottslingar är i avseende på politisk makt inte jämförbar med den potentiella gruppen narkotikabrottslingar. Härav den reaktion mot EKO-kommissionens förslag, som så förvånat kommissionens ledamöter.

Man skulle önska att EKO-kommissionen hade gjort samma grundliga utredning som en gång prostitutionsutredningen gjorde – med ingående historiska, ekonomiska och sociala analyser. Anledningen till att så inte skett är allmänt känd: av politiska skäl skulle kommissionen på rekordtid lösa alla problem förknippade med bekämpandet av den ekonomiska brottsligheten. Men kampen mot den ekonomiska brottsligheten är alltför viktig för att vara ett partipolitiskt slagträ. Den är å andra sidan inte så viktig att man ska trampa på centrala rättssäkerhetsprinciper och medborgerliga rättigheter.

Kampen mot ekonomisk brottslighet är viktig, därom tycks vi alla vara mer eller mindre överens. Kontroverserna gäller med vilka medel kampen ska föras. Vid all brottsbekämpning gäller att någon måste informera polisen att ett brott har begåtts, och vanligen är det offret för den brottsliga gärningen som är polisens informatör. Om det inte finns något offer, eller ingen känner sig som ett offer, blir det betydligt svårare. Om därtill den brottsliga gärningen är svårupptäckt av andra skäl, som en stor del av de ekonomiska brotten är, återstår för brottsbekämparen att skaffa sig insyn och kontroll på sätt som normalt inte medges honom. När detta görs är det olagligt, och om det legaliseras innebär det en kränkning av rättssäkerheten.

Hela detta problemkomplex skulle kunna undvikas genom ett aktivt och frivilligt deltagande av samhällsmedborgarna. I boken *Fifflarna* diskuteras denna möjlighet ingående (för en kritisk analys av denna bok se Eriksson 1984). Tanken är att alla medborgare känner och tar sitt ansvar för att avslöja ekonomiska brott där de förekommer; vad det handlar om är att skapa samma nästan totala konsensus kring kampen mot ekonomisk brottslighet som den som finns rörande narkotikabrottsligheten.

En envis motvilja att förstå rättssäkerhetens plats i en rättsstat och försök att bagatellisera motståndet mot kränkningarna av dessa viktiga principer som politiskt betingade vinner inte i längden kampen mot den ekonomiska brottsligheten. Vi kommer alla att få betala priset för en nedmontering av rättssäkerheten och rättsskyddet i vårt samhälle. Däremot tror jag att vi

kan vinna kampen med bibehållande av vårt nuvarande rätts-system med hjälp av insatser från medborgarna.

Referenser

- Blumberg, A. S. (1971) "Criminal Justice in America" i Douglas, J. D. *Crime and Justice in American Society* Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company
- Chambliss, P. & R. Seidman (1971) *Law, Order and Power* Reading, Mass.: Addison-Wesley Publishing Company
- Elwin, G., S. Heckscher & A. Nelson (1975) *Den första stenen* Stockholm: Tidens förlag
- Eriksson, K. E. (1984) "Fifflarna", Recension i *Tidskrift för Rättssociologi* Vol 1 1983/84 Nr 3
- Packer, H. L. (1964) "Two Models of the Criminal Process" i *University of Pennsylvania Law Review* 113
- SOU 1984:15 *Ekonomisk brottslighet i Sverige. Slutbetänkande av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet* Stockholm: LiberFörlag 1984 (citaten i artikeln är hämtade från avsnitt VII:3 "Särskilt om rättssäkerhetsproblemet")

Forskning på gång

Göran Grosskopf: Ekonomisk brottslighet – rättssäkerhet och rättsbildning

Forskningsprojektet "Ekonomisk brottslighet – rättssäkerhet och rättsbildning" startade hösten 1982 vid Umeå universitet. Projektet är tvärvetenskapligt och syftar till att undersöka vissa rättssäkerhets- och rättsbildningsfrågor, som i och för sig kan sägas vara av generell natur, men som har särskilt intresse för den ekonomiska brottsligheten. Skälet därtill är, att just den ekonomiska brottsligheten på ett alldeles särskilt sätt kommit i blickpunkten under senare år. Uppmärksamheten på denna form av kriminalitet har varit osedvanligt stor, såväl från lagstiftarens sida som från massmedias sida. Detta har medfört, att den ekonomiska brottsligheten är särskilt väl lämpad för studier kring rättssäkerhets- och rättsbildningsfrågor.

Utifrån det allmänna syftet, som redovisats ovan, har i princip fyra olika delområden utkristalliserat sig. Dessa är: 1. Massmedias betydelse för domstolsobjektiviteten; 2. Myndighetsetikens betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning; 3. Privata yrkesutövares etik och dess betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning; 4. Massmedias betydelse för normbildningen i samhället. När jag nedan mycket kort redogör för de olika delprojekten, är det en preliminär och ytterst summarisk redovisning. Projektet

har ännu inte framskridit så långt att vi kan lämna alltför omfattande resultatredovisning. Mycket kvarstår att göra, innan slutrapporten framläggs vid årsskiftet 1985/86. Några delrapporter skall dock komma ut dessförinnan, förhoppningsvis redan under sommaren 1984.

1. *Massmedias betydelse för myndighetsobjektiviteten.* Syftet med detta delprojekt är att studera om, och om möjligt hur, myndighetspersoner påverkas av massmedias beskrivning av den ekonomiska brottsligheten såväl allmänt sett som i konkreta fall. Huvudintresset är därvid inriktat på domare och nämndemän. Denna del av projektet sköts nästan helt av en grupp psykologer under ledning av professor Lars-Göran Nilsson och forskningsassistent Kjell Ohlsson. Den metod som framförallt kommer att användas i detta delprojekt är en experimentell psykologisk metod. Som underlag för experimentens uppläggning har Kjell Ohlsson genomfört mycket omfattande intervjuer med domare, åklagare, advokater och kriminalreportrar. De experiment som också påbörjats innefattar bl a minnestester, dels i samband med fingerade rättegångar inspelade på videotejp, dels i samband med konkreta fall. Även om det ännu är för tidigt att presentera några resultat från denna del av projektet kan det konstateras att intresset och engagemanget från de intervjuade varit anmärkningsvärt stort. Praktiskt taget alla har påtalat angelägenheten av att dessa frågor undersöks.

På en punkt kan dock noteras negativa reaktioner på delprojektet. Det gäller massmedias inställning. Ett första led i projektet var att studera hur massmedia skulle uppfatta ett forskningsprojekt om dess egen roll. Genom informationsavdelningen på Umeå universitet sändes projektbeskrivningen till massmedia, och den hypotes som avsågs testad därmed, nämligen att massmedia inte skulle se positivt på en sådan undersökning, bekräftades. I en ledarkommentar gick man t o m så långt att man uppmanade undersökningsgrupperna, bl a genom felaktiga påståenden om undersökningsmetoder m m, att inte delta i projektet. Denna ledarkommentar, som fanns i en lokaltidning i Umeå, har varit mycket värdefull för projektet eftersom vi gavs en möjlighet att studera undersökningsgruppernas i Umeå attityd till projektmedverkan, och jämföra med samma undersökningsgrupper på andra orter. Det har därvid visat sig att en mycket klar attitydskillnad funnits mellan domare i Umeå och domare i andra regioner. Det har då också

gått att visa att domare tar del av denna form av massmedia-information, och okritiskt godtar informationen och påverkas av densamma.

2. *Myndighetsetikens betydelse för rättssäkerhet och rättsbildning.*

Denna del av projektet syftar till att klarlägga myndighetsetiken som sådan. För att inte fastna i definitionen av begreppet etik har vi hittills utgått från att däri inryms moraliska värderingar, utbildning och kompetens. Denna del av projektet leds av undertecknad. Undersökningarna har hittills utförts av assistent Elisabet Posselius tillsammans med rättssociologen fil dr Ulf Drugge. Under våren genomfördes en inledande enkätundersökning vars huvudsakliga syfte var att inhämta viss grundläggande information om berörda myndigheters etiska normer, handlägningsrutiner, kompetens m m. Avsikten var att det insamlade materialet sedan skulle utnyttjas för utarbetandet av mera omfattande enkäter. Emellertid kunde vid de inledande undersökningarna konstateras betydande regionala skillnader i attityder till enkäterna som sådana. Dessa attitydskillnader följdes upp med intervjuer, varvid framkom fakta som tydde på att det mellan olika län fanns fundamentala skillnader i handlägningsrutiner och moraliska värderingar. Därför beslöts genomföra en genomgripande studie av kompetens, utbildning och värderingar inom två olika län, ett "positivt" och ett "negativt". Målgrupp för undersökningarna var dels länsstyrelsernas skatteavdelningar dels privata yrkesutövare. Undersökningarna avseende länsstyrelserna är slutförda och sammanställning pågår. För de privata yrkesutövarna pågår undersökningen. Utan att föregripa publiceringen av resultaten av undersökningen kan ändå framhållas det beklagliga faktum att huvuddelen (ca 80 - 90 %) av all länsstyrelsepersonal önskar byta arbete. Mest chockerande är skälen därför, som ofta uppges vara att man inte upplever att man gör någon nytta. Även bristen på litteratur och framförallt utnyttjandet av såväl rättsfallssamlingar som doktrin i yrkesutövningen är anmärkningsvärd. Det kan även noteras att särskilda etiska rekommendationer eller liknande saknas vid de undersökta myndigheterna. Skälet därför synes främst vara, att det anses finnas en gammal tradition inom statsförvaltningen, som anses ersätta skrivna etiska rekommendationer. Detta till trots är det märkligt, att rekommendationer helt saknas för myndighetspersonalens umgänge med massmedia, bara för att nu ta ett aktuellt exempel.

3. *Privata yrkesutövares etik och dess betydelse för rätts säkerheten och rätts bildningen.* Den hypotes som främst avses testad inom detta delprojekt är att god etik hos privata yrkesutövare ger en effektivare rätts bildning på området än lagstiftning, i den bemärkelsen att människor lättare respekterar privata yrkesutövares etiska bedömningar än de respekterar påtvingade lagar. En förutsättning därför är givetvis att yrkesutövarens etik är av hög standard, vilket bl a kräver god utbildning och hög kompetens. Det blir därmed nödvändigt att först inhämta data om utbildning, kompetens och värderingar. Detta sker bl a genom omfattande enkätundersökningar, vilka nu pågår. Som underlag för dessa undersökningar har intervjuer gjorts med privata yrkesutövare inom främst revisorskåren och advokatkåren. Det är för tidigt att ännu redovisa några slutsatser. Det kan dock noteras, att de privata yrkesutövarnas intresseorganisationer utarbetat omfattande etiska normer för yrkesutövningen och att egna disciplinnämnder finns med avseende på tillämpningen därav. Det har även kunnat konstateras betydande variationer mellan skilda yrkesgrupper vad beträffar framför allt kompetensen på skatteområdet. Även inom respektive yrkesgrupper finns mycket stora skillnader i såväl kompetens som attityder. Mot bakgrund därav kan det för denna delundersökning uppkomma svårigheter att generalisera. Även denna del av projektet leds av undertecknad tillsammans med Elisabet Posselius och Ulf Drugge.

4. *Mass medias betydelse för rätts bildningen.* Den hypotes, som avses testad inom ramen för detta delprojekt är att personer tenderar att påverkas av massmediainformationen på ett sådant sätt att rätts- eller norm bildningen i samhället förskjuts. I denna del av projektet kan svårigheterna inte nog överskattas. Det är också den del av projektet som gjorts minst på. Några smärre studier av hur massmediainformation uppfattas har gjorts i samband med konkreta artiklar. Det har därvid noterats att folk i allmänhet inte läser allmän information om ekonomisk brottslighet, tex debattartiklar på ledarsidor m m, men att däremot artiklar om konkreta rättsfall och liknande läses av en mycket stor del av läsekretsen. Den eventuella moralpåverkan som kan ses torde således främst komma från just uppmärksamheten kring konkreta fall. I denna del av projektet har även massmediaforskare engagerats.

Avslutningsvis kan om projektet även nämnas, att ett problem är naturligtvis begreppet ekonomisk brottslighet, ett begrepp som används i många olika betydelser. För att komma framåt i projektet har vi valt att i begreppet inrymma vissa angivna brottstyper och att söka definiera begreppet i ett senare skede. Denna del av projektet leds av t f professor Per Falk, som nu kartlagt dels hittillsvarande definitioner, dels vissa brottstyper som normalt rymts i begreppet.

Malmö 1984-04-13

Göran Grosskopf

Inpasset

Håkan Hydén: Arbetslivsforskningens frihet

Att vara forskare idag är inte lätt. Att vara arbetslivsforskare är ännu svårare. Många är de som har synpunkter på vad en arbetslivsforskare ska göra och inte göra. Framförallt gäller detta bland dem som beviljar medel till forskning.

I anslutning till medbestämmandereformen 1976 beslöt riksdagen att Arbetarskyddsfonden i fortsättningen även skulle ha hand om arbetsdemokratifrågor. Arbetarskyddsfonden blev därigenom den dominerande finansiären av forskning om medbestämmande och arbetslivsfrågor i övrigt. I samband med beslutet om Arbetarskyddsfondens vidgade ansvarsområde inrättades ett särskilt institut, Arbetslivscentrum, som skulle bedriva forsknings- och utredningsverksamhet med anknytning till arbetslivet.

Under de år som gått har ett drygt trettiotal forskningsprojekt på medbestämmandeområdet satts igång med pengar från Arbetarskyddsfonden. Efter några år bedömde man det från LO och TCO "som angeläget att få ökad kunskap om forskningsprojekten." En facklig uppföljning av medbestämmandeforskningen bedömdes som nödvändig. På så sätt skulle man få den överblick som saknades och bättre kunna planera framtida ställningstaganden, sa man. Så kom det sig att LO och TCO med stöd

av pengar från Arbetarskyddsfonden företog en utvärdering av medbestämmandeforskningen. Det arbetet resulterade i en rapport, "Forskning för demokrati. En facklig uppföljning av medbestämmandeforskningen". I rapporten får forskarna kritik för att "i ringa utsträckning tagit hänsyn till vad statsmakterna ursprungligen avsåg med medbestämmandeforskningen". Forskarna hade inte skött sig. Bl a ansåg man i utredningen att det fanns en eftersläpning på metodutvecklingsområdet (s 49). Vidare borde bedömningsgrunderna för medbestämmandeprojekten ses över samt medel styras över direkt till LO och TCO centralt för forskning/utredning.

LO har för sin del följt upp de problem som aktualiserades i rapporten genom inrättandet av ett särskilt forskningspolitiskt utskott, det s k LOFO. Dess ledamöter åker nu universitet och högskolor runt för att få insyn i och del av den forskning som pågår. Efter gruppens senaste besök i Lund i mars 1984 kunde man i socialdemokratiska Arbetet läsa rubriken: "Forskas det för facket? LO kräver mer insyn."

Numera sticker man inte under stol med att man vill styra forskningen. Och varför skulle man det? Alla andra vill ju också styra forskningen, det är inte bara de fackliga organisationerna. Nu vill också statsmakten ha ett ord med i laget. Riksrevisionsverket, RRV, har nyligen genomfört en granskning av styrningen av universitetens forskning. RRV har upptäckt vad man uppfattar som brister i sammanhanget. Utredarna konstaterar en bristande beslutsförmåga som man hänför till "avsaknad av relevant information från institutioner om forskningens inriktning, kostnader och resultat". RRV anser därför att man, för att råda bot, bör se universiteten från styrningssynpunkt som en koncern och rekommenderar UHÄ att ikläda sig koncernledningens roll genom att starkare utnyttja sin myndighetsutövning. RRV anser vidare att det är väsentligt att det plockas fram metoder för att göra forskningen mer effektiv och resultatinkriktad. Även den verkställande ledningsfunktionen på universiteten bör förstärkas. "Tillsammans med rektor och förvaltningschef bör bl a dekanerna bilda en högskoledirektion". Genom en utökad personalpolitik ska man kunna "belöna vissa forskare eller värna om viss forskning vid högskoleenheten".

Så vi arbetslivsforskare och andra vet vad vi har att vänta oss i fortsättningen om RRV:s förslag följes. Det gäller att ha tungan rätt i mun och tummen högt upp i luften för att känna vart vinden blåser. Det blir inte bara sektorsorganen som ska ha syn-

punkter på vad och hur man forskar. Nu ska också statsmakten – universitetens egen uppdragsgivare – gå in och styra verksamheten hårdare och göra denna mer resultatinriktad.

Vad är det för resultat som förväntas? Vilka intressen driver statsmakten i sammanhanget?

Ett gemensamt intresse för stat, näringsliv och fack är otvetydigt att "hjälpa Sverige ur krisen", som det brukar heta. Det har i Lund bl a lett till en ansamling av privata resurser utanför universitetets budget i den sk forskarbyn, Ideon, i en storleksordning som säkert ligger i paritet med universitetets egna forskningsresurser. Här ska universitet och näringsliv samverka. I Göteborg planeras att starta en ekonomihögskola med pengar från näringslivet. Exemplet kunde mångfaldigas. Så ska man forska Sverige ur krisen. Facket och LOFO håller med och hänvisar till att "samarbetet mellan forskningen och näringslivet" leder till ökad sysselsättning.

Men, vad händer med forskningen?

Ja, vad händer med forskningen när den underkastas krav på att vara mer eller mindre omedelbart nyttig? Jo, den blir en replik på det omgivande samhället och söker sina lösningar inom ramen för de förutsättningar detta uppställer. Det är möjligt att det är utvecklande för den tekniska forskningen. Jag tror inte det. Det är i varje fall inte utvecklande för den samhälls- och beteendevetenskapliga forskningen. Här blir krav på resultat lika med hänsynstaganden till olika "starka gruppers" intressen. Kraven på inomvetenskaplig giltighet ersätts med acceptans av berörda intressentgrupper. Endast sådan forskning som är nyttig i den meningen att den accepteras av dominerande intressen i samhället stödjes. Det är inte ens så att facket stöder viss forskning, näringslivet annan och staten åter annan forskning. Det tycks istället som om de dominerande intressena, i insikten om att det existerande samhällets strukturer gynnar dem alla bara de håller ihop, undertrycker särintressen och strävar efter konsensus och gemensamma lösningar. I detta perspektiv blir forskningen lidande. Alla forskningsrön som går utanför den gemensamma föreställningsram som arbetas fram i näringslivs- och fackliga organisationer, i departement och sektorsorgan, blir felaktig. Bevisbördan att forskningsresultatet är värt något och att det är riktigt läggs på den "avvikande forskaren". Inte tvärtom.

Nu ska man inte inbilla sig att dagens problem är att en mängd forskning bedrivs av personer som av nu anförda skäl har svårt att få gehör för sina forskningsresultat. Nej, problemet är värre än så. Idag finns inte några alternativ till den instrumentella forskningens nyttoinriktning. Med den belöningsstruktur som redan föreligger – och som av allt att döma tycks bli värre – krymper den forskning som vill vara en kritisk motkraft till etablerade strukturer för att på sin höjd bli isolerade öar i universitetens ocean.

Vad går att göra åt detta?

Man måste se till universitetens roll i samhället. Poängen med universiteten borde vara att de står fria från den intressekamp som rör den vardagliga samhälleliga processen. Genom sin fria och oberoende ställning kan de generera förslag till lösningar på problem som går utöver den snäva horisont som föreligger för dem som arbetar mitt upp i problemen. Min ambition är inte att plädера för grundforskning på bekostnad av tillämpad forskning. Nej, jag anser att även den tillämpade forskningen mår väl av frihet och distans till den praxis som studeras.

Hur uppnår man då denna motkraft till den omedelbara och praxisbundna forskning som är inriktad på resultat och prestanda?

Ett sätt att frigöra universiteten som resurs i samhället är att stärka deras självständighet gentemot andra intressen i samhället; att göra universiteten till ett forum för ett fritt meningsutbyte mellan människor som på olika sätt och med olika bakgrund diskuterar sociala och samhälleliga problem. Skulle då inte det leda till ett privilegierat, inkrökt forskarsamhälle som satte sig på höga hästar och som aldrig kom fram med något vettigt?

Nej, inte om man ser universiteten och forskningen som en samtalspartner, någon som man kan diskutera och ventilera problem med. Universiteten kan också ta upp frågor som de finner angelägna att få diskuterade offentligt. På detta sätt skulle forskarna dras in i en dialog med det omgivande samhället. Det är klart att risken finns att några skulle sitta kvar i sina elfenbenstorn och inte våga komma ner. Men situationen skulle annars kunna bli den att det blev naturligt att delta i den offentliga diskussionen. För att universiteten skulle kunna fylla en meningsfull funktion i sammanhanget förutsättes att de befolkas av människor som kan stå fria mot de dominerande intressena i samhället. Att dessa människor har olika värdering-

ar och preferenser är klart. Det viktiga är att de får komma fritt fram och brytas med andra i en diskurs som kan kallas vetenskaplig.

Vad menas då med vetenskaplig? Ja, med det menar jag helt enkelt en metod för diskussion som är systematisk och möjlig att rekonstruera och kontrollera på något sätt. Den närmare innebörden av begreppet borde diskuteras i större utsträckning än vad som sker forskare emellan. Om universiteten ska kunna vara en motkraft i samhället gentemot den utveckling som bara ramlar över oss, om forskarna ska orka stå emot trycket utifrån, måste de starta med en intern dialog om just vad man lägger i vetenskapsbegreppet. Med detta vill jag inte ha sagt att det bara kan ske genom en inomvetenskaplig diskussion. Vetenskapsbegreppet innehåller också viktiga samhällliga och sociala relevanskriterier, som förutsätter ett beaktande av forskningsprocessens resultat.

Det är skillnad på att vara fångad av de problem och krav som den sociala praxisen ställer och att bedriva forskning som kan ha betydelse i det omgivande samhället. Det är lätt att man som forskare enbart ser till de inomvetenskapliga kraven. Det finns forskare som trots att de diskuterar snäva inomvetenskapliga kriterier gör anspråk på att deras forskning ska vara samhällsrelevant. Ett sådant exempel är det s k MURA-projektet, som domineras av praktiska filosofer. Med utgångspunkt i logiskt/begreppsliga resonemang har man synpunkter på "metoder för utvärdering av reformer i arbetslivet". Det innebär ett slags inomvetenskaplig styrning av problemval och metoder på ett sätt som vi endast känner igen från nationalekonomins anspråk på att kunna utvärdera samhällliga och sociala skeenden genom cost/benefit-analyser. För de praktiska filosoferna fungerar kausalitetsbegreppet på samma imperialistiska sätt. Det är emellertid något jag tänkte ta upp i nästa nummer av tidskriften.

Håkan Hydén

Fil doktor i rättssociologi
Docent i civilrätt

Recensioner

**Brynolf Wendt, Arne Nygren,
Karl Danielsson**
FIFFLARNA
En bok om ekonomisk brottslighet
123 sidor
Stockholm: Brevskolan 1984

I florän av förrent vetenskapliga inlägg rörande den ekonomiska brottsligheten kommer så en politisk partsinlaga: *Fifflarna*. Av de tre författarna, som var och en medverkar med en artikel, är två klart partipolitiskt identifierbara. Arne Nygren är socialdemokratisk riksdagsman i regeringens kommission mot ekonomisk brottslighet och ordförande i dess partsammansatta referensgrupp. Kalle Danielsson är förbundssekreterare på Hotell & Restauranganställdas förbund, och LOs representant i EKO-kommissionen. Den tredje författaren, länsåklagaren i Halmstad Brynolf Wendt, har ingen känd partipolitisk an-

knytning; hans bidrag i *Fifflarna* ger ingen entydig bild beträffande hans hemvist i det avseendet.

För att ytterligare understryka den socialdemokratiska partistämpeln är boken försedd med ett förord av Bo Toresson, SAPs partisekreterare. Jag citerar det in extenso:

I valrörelsen inför 1982 års val var den ekonomiska brottsligheten en viktig fråga. Socialdemokraterna stod väl rustade. På partikongressen 1981 antogs ett program mot den ekonomiska brottsligheten.

Strax efter valsegern i september tillsatte regeringen en särskild kommission mot den ekonomiska brottsligheten.

Kommissionen kommer under vintern/våren 1984 att lämna sitt slutbetänkande.

Nu är det en viktig uppgift att så brett som möjligt fortsätta diskussionen om den ekonomiska brottsligheten och de åt-

gärder som kommissionen föreslagit.

Denna skrift, där tre insatta och kunniga författare medverkar, är ett led i arbetet att sprida kunskap om denna fråga. Det är min förhoppning att många får tillfälle att ta del av materialet och enskilt eller i grupp fortsätta diskussionerna.

Idag vet vi alla vad kommissionen föreslagit. Vi har hört omfattande kritik mot de olika förslagen, från en rad olika håll. Förvisso kan en del kritik avfärdas relativt lättvindigt – näringslivet har alltid varit negativt till statlig reglering oavsett vad det gäller. Viktigare är väl då den kritik som framkommit från seriösa försvarare av rättssamhället, speciellt den del som gäller försvar för medborgarna mot rättsliga övergrepp. Denna fråga diskuteras alljämt, och vi har ännu inte sett riksdagens reaktioner på kommissionens förslag.

Och nu ska diskussionen ut bland gräsrotterna, med hjälp av *Fifflarna* och Brevskolans förlag. Vi ska i det följande se lite på vad herrar Wendt, Nygren och Danielsson tillför diskussionen om den ekonomiska brottsligheten i Sverige.

Brynolf Wendts kapitel, "Fiffler i Sverige", är ingen besvikelse för den som hoppats på kontroversiella tyckanden. Wendt har ju på senare år framstått som en åklagarväsendets gossen Ruda. Hans kapitel upptar ca hälften av boken, och på det utrymme hinner han gå igenom bl a svenskens personlighet, egoismen som roten till det onda, rättsfilosofiska funDERingar om lagens och straffets funktion och verkningar, det

svenska skattetrycket, skattefusket, den ekonomiska brottslighetens former – för det mesta kort och kärnfullt, utan fördjupningar och problematiseringar. Som skäl till förekomsten av ekonomisk brottslighet anger han bl a egoismen, konkurrensen, skattetrycket, regelsystemet. Han tar upp de rättsvårdande myndigheternas problem – resursbrist, de krångliga reglerna som gör bevisning svårt. Han pekar också på sätt att komma till rätta med ekonomisk brottslighet.

Wendt tror inte på reglering och kontroll genom lagar och myndigheter. Han menar att det är medborgarna själva som måste utföra kontrollen: "I kampen mot fiffler måste vanligt hyggligt folk medverka. Detta sker enklast och bäst genom att man avstår från eget fusket och kärleksfullt men bestämt tar avstånd från andra oegentligheter. . . Bästa sättet att bekämpa kriminaliteten i Sverige är nog att göra saken till en folkrörelsefråga."

Arne Nygrens kapitel heter "Politisk strid om ekobrott" och är i stort sett en historisk redovisning av de politiska turerna kring den ekonomiska brottsligheten och dess bekämpning, samt av de försök som lagstiftningsvägen gjorts att begränsa denna form av kriminalitet. Han fastslår som odiskutabelt att socialdemokratin och arbetarrörelsen är den enda politiska kraft som vill verka för att minska den ekonomiska brottsligheten. Han redogör med hjälp av citat av borgerliga politiker och ledarskribenter för det motstånd som från borgerligt håll finns mot försöken att komma åt ekobrotten.

Vi får också veta att många av regeringens EKO-kommissionens

förslag bygger på socialdemokratiska riksdagsmotioner som lades under oppositionstiden 1976-82, och som röstades ner av den borgerliga riksdagsmajoriteten.

Nygren är positiv till dessa förslag, han är positiv till regleringar och kontroll överhuvudtaget när det gäller att komma till rätta med den ekonomiska brottsligheten. "Det arbetet måste ledas och drivas av arbetarrörelsen", säger han, men han menar något helt annat än Wendt: "Nya partipolitiska målsättningar, ett fortsatt aktivt arbete i myndigheter, i särskilda politiskt ledda organ och i regeringen". Nygren representerar med andra ord en tradition inom svensk arbetarrörelse som ser rätten som det förnämsta instrumentet för samhällsförändring.

Kalle Danielsson framför i sitt kapitel "Ekobrott - samhällets baksida" på ett engagerat sätt kloka argument för att arbetstagarna måste ta ett större ansvar för kampen mot den ekonomiska brottsligheten. Facket får inte bli en polis, säger Danielsson, men facket på alla nivåer bör annars aktivt engagera sig i kampen mot den ekonomiska brottsligheten. Han pekar också på svårigheterna med en sådan kontrollfunktion för facket. Kontrollen är resurskrävande och ställer stora krav på utbildning och kunskap. Därtill är själva anställningsformen utvecklad inom ramen för det ekonomiska system som gäller - med vinstmaximering och fri konkurrens mellan företagen, i vilken de anställda förväntas bidra till det egna företagens framgångar.

Danielssons inlägg bygger på förekomsten av solidaritet i samhället, ett slags vi-känsla som inbegriper stat, myndigheter, nä-

ringsliv och medborgare. Ekonomisk brottslighet är ett hot mot samhällssolidariteten och det är allas ansvar att bekämpa eller stoppa den. Det är en balansgång på korporatismens knivsegg, denna uppdelning av samhället i ekonomiska brottslingar och övriga, där kapitalister kvalificerar för deltagande i den stora samhällsfamiljen om de bara följer gällande lagar och verkar i en anda av samhällssolidaritet.

Det finns vissa likheter mellan Wendts och Danielssons strategier mot ekonomisk brottslighet. Wendt är en mera öppen förespråkare för avreglering än Danielsson, även om den senare avvisar "ineffektiv" lagstiftning och kontroll. Ingen av dem rekommenderar självsanering. I stället förespråkar de ett slags medborgargarde mot ekonomisk brottslighet - vi ska alla i samhällssolidaritetsens tecken avhålla oss från fiffel och ständigt attackera och avslöja fiffel när det förekommer hos andra.

Problemet med denna typ av resonemang är att det förutsätter solidaritet, det förutsätter att medborgarna så identifierar sig med samhället och staten att de upplever ett undandragande av skatteinkomster till staten genom otillåtna metoder som ett brott mot dem själva, var och en. Det handlar här om det politiska, ekonomiska och rättsliga systemets legitimitet. Därmed måste man vidga perspektivet till andra avsnitt av statens verksamhet, där legitimitet också erfordras. Vi kan exemplifiera med socialpolitiken, där vi under den senaste tidens vikande konjunkturer kunnat bevittna en försvagning av legitimiteten. De sociala rättigheterna för medborgarna som under årtionden byggts

upp och blivit accepterade har visat sig villkorliga, betingade av samhällsekonomiska konjunktursvängningar. Distributionen av sociala tjänster har visat sig kunna inrymma ett stort mått av godtycke, och de rättsliga kanalerna för medborgarna har blivit snävare och krokigare. De sociala rättigheterna är förvisso inte det enda exemplet på vikande legitimitet för systemet, och det finns en risk att denna utveckling smittar av sig på området ekonomisk brottslighet. I extremsituationen skulle vi då verkligen bli ett folk av fiff-lare, för att bruka ett i sammanhanget populärt citat, och riktigt stora ekonomiska brottslingar skulle kunna få ett slags Robin Hood-skimmer över sig.

Detta perspektiv saknas i *Fiff-larna*, och med tanke på ambitionsnivån är det kanske begrip-ligt. Det handlar nämligen om ett studiematerial, lättläst och översiktligt, och med syftet, som framgick av Toressons ovan citerade förord, att stimulera till vidare diskussion. Boken är späckad med åsikter och synpunkter som för det mesta är bristfälligt utvecklade, vilket sannolikt kan leda till just de diskussioner som förordet uttryckte förhoppningar om. Låt mig avslutningsvis uttrycka förhoppningen att det främst blir i grupp, och inte enskilt, som dessa diskussioner kommer att föras.

Kjell E. Eriksson

Bo Svensson
EKONOMISK KRIMINALITET
 104 sidor
 Göteborg: Tholin/Larsson/
 Gruppen 1983

Statsmakterna tillmäter den ekonomiska brottsligheten allt allvarligare konsekvenser inte enbart för samhällsekonomin utveckling utan jämväl för samhällsmoralens fortsatta upprätthållande. Dämpningen av den ekonomiska brottslighetens föregivna effekter på dessa samhällets grundvalar sker bl a genom ökad resurstilldelning åt de delar inom samhällsmaskineriet som anses bäst lämpade att komma till rätta med störningarna. De politiska besluten har hittills kunnat grundas på endast knapphändig vetenskaplig kunskap. Eftersom det är ytterst angeläget att förhållandena kartläggs och insikten om problematiken med den ekonomiska brottsligheten ökar genom vetenskaplig analys av fenomenet, tar man med intresse del av all ny litteratur i ämnet.

Överdirektören för Brottsförebyggande Rådet (BRÅ) Bo Svensson har tagit sig an den lovvärda men samtidigt grannliga uppgiften att skriva en bok på temat. Svensson reserverar, liksom Justitiekottet (i JuU 1980/81:21) begreppet ekonomisk brottslighet uteslutande för näringsidkares kriminalitet. Redogörelsen för *den ekonomiska kriminalitetens former* innefattar till följd av författarens begreppsbestämning endast brottslighet i företagets verksamhet.

Svenssons genomgång av *skat-tefuskets effekter* på samhällsekonomin tar däremot sin utgångs-

punkt i en långt vidare definition så att allt skatteundandragande avhandlas. Han menar att lagstiftaren på det här området ställs inför dilemmat med samhällets resursfördelning, dvs att det finns samhällsekonomiska fördelar med den del av den svarta sektorn som sysselsätter annars arbetslösa med arbete som i annat fall inte skulle bli utfört. Genom att behandla allt svartjobb som lika förkastligt kommer man att bortse från dess fördelar för samhälls-ekonomi. Skattefusket har enligt Svensson avgörande konsekvenser för samhällsmoralens nedgång och (kanske) fall.

Författaren påpekar det fruktlösa i att förklara ekonomisk brottslighet utifrån teorierna om kvalitativa defekter hos individerna. Han antyder andra och mer konstruktiva infallsvinklar på problemet. Som t ex att varje brottstyp måste mötas med speciellt utformade åtgärder. Det är omöjligt att komma till rätta med ekonomisk brottslighet med hjälp av "stora grepp" eftersom dessa "kräver helt andra, politiskt starkare motiveringar än enbart att de innebär en effektivare brottsbekämpning".

Svensson påpekar således det ödesdigra i att lägga den traditionella kriminologiska synen på brottslighet som grund för kriminalpolitiska åtgärder mot ekonomisk brottslighet. Han antyder dessutom andra och mer skapande angreppssätt, men man lämnas med en känsla av ytlighet och ofullgånghet.

Samma känsla infinner sig när man tagit del av Svenssons funderingar kring samhällets kostnader för denna typ av brottslighet. Han redogör t ex för hur medborgarna drabbas genom att "varje skatt

innebär en samhällsekonomisk kostnad därför att den förhindrar det maximala utnyttjandet av samhällets resurser som en fri marknad teoretiskt sett innebär". Mer direkt drabbas de av den kontroll som måste sättas in för upprätthållande av bestämmelsernas efterlevnad. Kritik blir inte uddlös av att upprepas, men gång efter annan önskar man att någon med hjälp av en teoretiskt grundad analys kunde föra vetenskapen bakom de politiska besluten om ekonomisk brottslighet vidare. De politiska besluten grundas väl i en vetenskap??

I slutkapitlet skisserar Svensson ett åtgärdsschema. Han tycks mena att lagstiftaren bör inrikta sig på att förebygga ekonomisk brottslighet genom icke-straffrättsliga åtgärder, såsom näringsförbud och etableringskontroll. Därutöver bör den informella sociala kontrollen i samhället kunna ökas, så att t ex näringslivets egna organ utesluter vissa näringsidkare. Dessa intressanta aspekter hade tjänat på att utvecklas av författaren.

Det kan i förstone tyckas kontroversiellt att en författare med Svenssons bakgrund ens dristar sig till påpekanden som att ökad kontroll leder till inskränkningar i den enskildes integritet och att sådana åtgärder troligen helt saknar effekt. Men ökar kunskapen och insikten om fenomenet ekonomisk brottslighet och dess problemställningar genom sådana konstateranden? Om Svensson syftat till att ge en introduktion till ekonomisk brottslighet och dess problematik, så har han gjort ett förhållandevis gott hantverk. Men om hans syfte varit ett annat, dvs att ge en teoretisk analys eller ett metodperspektiv för fortsatt forsk-

ning, kan inte målet anses uppnått.

Mari Nerd

Dan Magnusson
Konkurser och ekonomisk brottslighet

129 sidor

Stockholm: Brottsförebyggande rådet Rapport 1978:1

Dan Magnusson
Ekonomisk brottslighet i Sverige
98 sidor
Stockholm: Prisma 1983

Konkurser och ekonomisk brottslighet, för övrigt Dan Magnussons doktorsavhandling i rättssociologi, utkom redan 1978. I baksidestexten sägs att "den ekonomiska brottsligheten är en av de frågor som har dominerat den kriminalpolitiska debatten under de senaste åren". Ett intryck som står sig, i dessa tider med Sven Heurgren, Leif G W Persson och den beryktade EKO-kommissionen. Magnussons avhandling var en av de första undersökningar som publicerades om den sk ekonomiska brottsligheten i Sverige, och förvisso den första rättssociologiska.

Undersökningen har alltså konkursinstitutet som bas, och Stockholm som undersökningsort. Den kan uppdelas i tre delstudier av lika många huvudfrågeställningar, nämligen följande:

1. Hur konkursinstitutet och andra rättsliga former använts för att uppnå orättmätig ekonomisk vinning i transaktioner som slutat med konkurs.

2. I vad mån den officiella statistiken redovisar omfattningen av otillåtna transaktioner i samband med konkurs.
3. Hur många personer som kan tänkas ägna sig åt den typ av otillåtna transaktioner i samband med konkurs som behandlas under frågeställning nr 1.

Författaren menar själv att undersökningen utgör en kombination av vad som traditionellt hänförs till kriminologin respektive rättssociologin i och med att intresset är inriktat på att kartlägga såväl olika brottsliga beteenden som individernas användning av den organisatoriska strukturen i samhället.

För att belysa den första frågeställningen har Magnusson utfört en intervjuundersökning som inbegripit befattningshavare på olika myndigheter, i kombination med omfattande arkivundersökningar. Resultatet har blivit en intressant och omfattande redovisning av förfaranden som regelmässigt återkommer vid konkurser.

I den andra delstudien har Magnusson gått igenom anmälda gäldenärsbrott i Stockholm under ett år. Till en början ställer han antalet personer anmälda för gäldenärsbrott i relation till antalet konkurser, och finner då att av 40 personer som 1974 anhölls för gäldenärsbrott - 38 av dem var inblandade i konkurs - blev nio dömda. Författaren drar ingen egen slutsats av sina undersökningsresultat utan glider över på en undersökning av den dolda gäldenärsbrottsligheten och synes där ansluta sig till antagandet att dold gäldenärsbrottslighet skulle finnas i ca 10% av de ordinära

konkurserna och i 30–40% av fattigkonkurserna.

I den tredje delstudien, rörande hur många personer som kan tänkas ägna sig åt otillåtna transaktioner i samband med konkurs, spårar undersökningen ur totalt. Här avskaffar Magnusson polis, åklagare och domstolar. Undersökningsobjektet här är ett antal personer som varit ansvariga i ett urval konkurser, och som uppvisar sådana privatekonomiska förhållanden att det "kan misstänkas att de gjort sig skyldiga till otillåtna transaktioner och därigenom uppnått orätmätig ekonomisk vinning".

Naturligtvis kan man om man vill föra statistik över hur många som kan tänkas bete sig på ett visst sätt, och så sker säkert på sina håll. Någon faktisk kunskap torde sådan statistik emellertid inte innebära.

Med utgångspunkt i självdeklarationerna finner så författaren att konkurspersonerna varken inkomstmässigt eller förmögenhetsmässigt skiljde sig från vad som får anses normalt, men i kombination med sk extremgruppsanalyser som utförts i syfte att spåra personer vars faktiska förhållanden inte verkar stämma med den bild som självdeklarationen ger, utkristalliserar sig så tre grupper, bl a en "laglös" grupp bestående av ca 10% konkursansvariga, med en genomsnittsinkomst på ca 7 000 kr, och som trots den låga inkomsten inte hade uppburit socialhjälp under undersökningsperioden. Samtliga saknade förmögenhet, fastighet, sommarstuga och båt. Ingen var kriminellt belastad. De "laglösa" hade inte heller varit sjukskrivna i nämnvärd utsträckning.

Beroende på att författaren inte

kan förstå hur denna grupp livnär sig menar han att det måste anses sannolikt att konkursgäldenärerna i den "laglösa" gruppen olagligt förvärvat eller förvärvat pengar och huvudsakligen livnärde sig på dessa under det aktuella året.

En sådan slutsats kan man inte, och får man inte, dra av det redovisade underlaget. De undersökta individerna får pengar till uppehållet på annat sätt, det är uppenbart. Detta behöver emellertid inte implicera brottsligt beteende.

Magnussons undersökning ger en rad intressanta inblickar i de olika förfaranden som förekommer vid konkurser.

Fem år efter sin konkursundersökning återkommer Dan Magnusson med en ny bok om ekonomisk brottslighet. Vi skriver hösten 1983, och den offentliga debatten bjuder på mycket om just ekonomisk brottslighet. Socialdemokraternas EKO-kommision spottar ut kontroversiella lagförslag. Heurgren får skäll från alla håll, Bo Svensson på Brottsförebyggande rådet ger ut boken *Ekonomisk kriminalitet*. Magnussons *Ekonomisk brottslighet i Sverige* är ett ganska tunt häfte, som dock gör anspråk på att ge en allsidig belysning av den ekonomiska brottsligheten, såväl teoretiskt som praktiskt.

Författaren inleder med att uppställa en definition av ekonomisk brottslighet som är så vid att snart sagt vilken aktivitet som helst kan komma att falla inom den:

Ekonomisk brottslighet är sådant brottsligt beteende vars effekter stör eller hotar det ekonomiska livet eller det ekonomiska systemet på ett sådant sätt att det inte endast är enstaka individers intressen som berörs.

Definitionen, som till stor del hämtats hos västtysken Klaus Tiedeman, är så vid att den inte torde kunna operationaliseras. På grund av spännvidden riskerar den också att bli meningslös, och utifrån definitionen skulle man kunna byta ut ekonomisk brottslighet mot "brott mot staten" – vilket förhoppningsvis inte har varit meningen.

Efter det inledande resonemanget övergår så Magnusson till att beskriva olika typer av ekonomisk brottslighet. Han utgår vid typologiseringen ifrån tillvägagångssättet, vilket i och för sig är ett nytt grepp. Beskrivningen är omfattande och intressant, men på grund av den vida definitionen blir den meningslös i det att många av de beskrivna förfarandena inte utgör vad man som jurist normalt skulle hänföra till ekonomisk brottslighet. Andra exempel är inte ens straffbara. Vissa är dessutom direkt löjliga, t ex arbetsgivaren som i stället för att utge ersättning för utfört arbete till arbetstagaren uppmanar denne att lämna in något till auktionskammaren för att den förre så ska kunna ropa in föremålet och arbetstagaren ska kunna undgå skatt!

På grund av definitionssvårigheterna och den dåliga statistiken är det helt naturligt svårt att få en korrekt uppfattning om den totala ekonomiska brottsligheten i Sverige. Man får hålla sig till vad vissa angivna branscher utsäger i detta avseende. Klokt nog avstår författaren från några konklusioner av mera allvarligt slag i denna fråga.

När författaren kommer in på orsakerna till den ekonomiska brottsligheten nämner han fyra (4) exempel på möjliga faktorer som kan bidra till att frambringa

ekonomisk brottslighet. Inte heller här drar Magnusson några egna slutsatser, han menar i stället att vi ännu vet för lite om denna typ av ekonomisk brottslighet. Ett underliggande antagande synes vara att det fortfarande finns människor i Sverige som – givna möjligheten att genom otillåtna transaktioner göra stora och snabba vinster – ändå skulle avstå, av moraliska skäl. Ingenting talar emellertid för att de individer som begår ekonomiska brott ens har anledning att vara solidariska med ett samhälle som subjektivt sett tar en stor del av inkomsterna utan att ge något igen. En av de viktigaste förutsättningarna för denna typ av brottslighet torde därför vara de illegala möjligheterna för den enskilde, med andra ord lagstiftningens utformning.

Vad beträffar den ekonomiska brottslighetens effekter så framhåller författaren att det finns två motsatta synsätt att tillgripa. Jag ska inte gå in på dem här, bara konstatera, vilket inte Magnusson gör, att bägge är ideologiskt betingade, vilket innebär att man måste relatera samhällsskadorna till de uppsatta samhällsmålen. Man kan inte bara avfärda det ena synsättets argument som orimliga.

Ekonomisk brottslighet i Sverige förefaller mer vara ett uttryck för förlagets behov att hänga med i samhällsdebatten än för ett djupt känt behov för Dan Magnusson att tillföra analysen och debatten nya infallsvinklar och insikter. Bakom ett fräckt, och säkert "säljande", omslag gömmer sig mest gammal skåpmat.

Johnny Kalderstam

Aktuell information

MURA

MURA-projektet (Metoder för Utvärdering av Reformen i Arbetslivet) har hunnit få ut tre nya publikationer sedan vårt förra nummer.

Publikation nummer 4 från projektet heter *Utvärdering - Kausalanalys* och är skriven av **Tore Nilstun** och **Göran Hermerén**. Boken innehåller inte bara Nilstuns och Hermeréns försvar för och förklaring av förklaringsmodeller inom utvärderingsforskningen men också en mycket intressant kritik, skriven av Nilstun, av resultaten från två olika projekt inom arbetslivsforskningen. Det är dels "Medbestämmandelagens genomförande och effekter - huvudmannaskap" med **Bengt Abrahamsson** som projektledare, dels "Studier i medbestämmande och inflytande i industriföretag", lett av **Bengt Sand-**

kull. Denna fjärde MURA-bok ska i utvidgat och omarbetat skick utkomma på Studentlitteraturs förlag hösten 1984.

Nr 5 i projektets publikationsserie är skriven av **Claes Edlund** och heter *Utvärderingsforskning - Insatsanalys*. Edlund, som i det tvärvetenskapliga projektet representerar ämnet psykologi, analyserar de insatser som genomförts av reformbärarna i arbetsmiljöreformen, med tonvikten lagd på metodproblem i utvärderingar.

MURA-symposiet, som presenterades under förra numrets *Aktuell information*, är föremål för MURA-publikation nr 6, *Evaluation Research; Proceeding From the MURA Symposium*. Redaktörer är Edlund och Hermerén. Boken innehåller viktiga bidrag till diskussionen om utvärderingsforskningens för- och nackdelar liksom om de olika samhällsfaktorer som påverkar utvärderingarna.

Alla MURA-publikationer distribueras av Filosofiska institutionen, Kungshuset, Lundagård, S-223 50 LUND.

Angående forskning och utbildning vid Snogeholms slott

Vi har fått in följande meddelande från **Göran Grosskopf**: "Sedan Snogeholms slott förvärvats av Grosskopf & Couchéer Utbildnings AB och reparationsarbetena avslutats, kommer högre utbildning och forskning att påbörjas där. Utbildningen består främst av seminarier inom skatte- och bolagsrätt. Seminarierna vilar på vetenskaplig grund och är inom sina - ofta mycket snäva - delområden väl dokumenterade med bl a genomgripande rättsfallsanalyser. Målgrupp för denna seminarieverksamhet är revisorer, advokater, ekonomichefer och bankjurister. Varje seminarium kommer att omfatta ca tre dagar om totalt ca 25 lektionstimmar. Forskningen kommer framför allt att ske inom ramen för en för ändamålet bildad forskningsstiftelse. Stiftelsen kommer att utdela stipendier årligen för forskning inom skatte- och bolagsrätt. Avsikten är att yngre forskare därmed skall kunna stimuleras att gå in på en akademisk karriär inom två utpräglade krisområden inom juridiken, där konkurrensen från näringslivet är förödande för forskningen. Vidare skall stiftelsen anordna ett eller flera forsknings-symposier varje år. Dessa kan knytas till ämnen som stipendiater arbetar inom, vilket ytterligare bör kunna bidra till stimulansen

åt yngre forskare. Ett första symposium är nu planerat till i februari 1985, och kommer att behandla företagsskattesystemet utifrån några olika forskningsrapporter som då ska ha arbetats fram."

Vi hoppas kunna övertala Göran Grosskopf att i ett senare nummer berätta om varför han valt att förlägga sin forskargärning utanför universitetets murar.

Forskardag på Juridicum i Lund

Juridiska fakulteten i Lund har tagit initiativet till flera forskardagar under det akademiska läsåret. I slutet av februari avhölls ett symposium på temat Stock Exchange Law and Corporation Law, anordnat av professor **Carl-Martin Roos**. Efter en genomgång av börsregleringar i Västtyskland och Danmark övergick diskussionen till att behandla *take-over bids*, med professor **Jan Sandström** som inledare, och *insider-trading*, med **Leif Holmström** som inledare. Riktig fart på diskussionen blev det först efter två anföranden av **Jan Hellner** respektive **Lars Bredin** om behovet av lagstiftning och behovet av forskning i detta område.

Behovet av forskning tycks vara starkare än behovet av lagstiftning. Det saknas fördjupade undersökningar om olika regleringsfunktionssätt och effekter, samtidigt som den teoretiska analysen eftersätts. **Lucy Smith** från Oslo menade dock att bristerna i systemet var så påtagliga att lagstiftning och andra former av reglering var en eftersatt nödvändighet. Andra menade att självregle-

ring var den enda möjligheten. Statsmakten har för stor distans till det aktuella området och förstår inte dynamiken i systemet. Därmed övergick diskussionen till att behandla begränsningarna i idén om självreglering, dvs att självregleringen fungerar som ett stöd för existerande system och utgör ett hinder för nya utvecklingsvägar.

Sammanfattningsvis var det en imponerande kunskapsansamling och diskussionerna och problemanalysen fördes på en hög nivå. Det stod efteråt klart att mer forskning behövs i området, liksom fler symposier. Man önskar dessutom att Carl-Martin Roos och hans medhjälpare kan sammanställa symposiets föredrag till en lätt-tillgänglig publikation.

Rättens roll i ett datasamhälle

Som ett led i förberedelserna för en ny högskolekurs i datarätt, *Rättens roll i ett datasamhälle*, 10 poäng, har under våren hållits ett stort diskussionsseminarium i Stockholm, den 29-30 mars och den 26-27 april. Under de fyra seminariedagarna gavs ett femtontal föredrag av personer som i sin yrkesutövning på olika sätt kommer i kontakt med datafrågor. Diskussionen gällde de rättsliga aspekterna av datoriseringen, och vidare hur man snabbt kan få igång forskning och kunskapsutveckling för att förbereda och bevaka den rättsliga sidan av marschen i datasamhället.

Länsåklagare **Stig Age**, Örebro, inledde seminariet med att redovisa de straffrättsliga och processrättsliga problemen vid beivran-

de av databrott. Därifrån gick seminariet vidare till att diskutera sårbarhetsproblematik, integritetsfrågor, samkörning av dataregister, dataspioneri, patent- och upphovsrättsfrågor, Datainspektionens kontrollfunktion och Justitiekanslerns kontroll av Datainspektionen, samhällets behov av information m m.

Professor **Peter Seipel**, en av landets datarättspionjärer, avslutade seminariet med en presentation av möjliga utbildningsinsatser på olika linjer. Högskolestudenter i Stockholm har redan nu möjlighet att läsa professor Seipels 10-poängskurs i datarätt.

Föredragen ska nu i redigerad form sammanställas för att kunna tjänstgöra som undervisningsmaterial i den nya kursen. Boken kan beställas från Rättssociologiska institutionen, Bredgatan 4, 222 21 LUND.

Rättsekonomi

Göran Skogh, rättsekonomisk forskare vid Nationalekonomiska institutionen i Lund, samlade i mars i år 35 forskare från 10 länder för att diskutera uppsatser och bilda en gemensam organisation. Inom rättsekonomi analyseras bl a äganderättens, skadeståndsrättens, associationsrättens och straffrättens roll i ekonomin. Första mötesdagen gick diskussionen livligt igång med nationalekonomiernas ständiga problem: hur man anpassar modeller till verkligheten och till olika värderingsfrågor.

I Sverige har tidskriften *Ekonomisk Debatt* sedan starten 1973 bevakat området rättsekonomi, och i skriftserien *Ekonomi under*

debatt, som är ett utgivningssamarbete mellan Nationalekonomiska Föreningen och LiberFörlag i syfte att ge ut temaböcker som belyser aktuell debatt och forskning. utkom hösten 1983 i antologin *Rättsekonomi*. Vi räknar med att komma tillbaka med en utförlig översikt över rättsekonomi i Sverige och internationellt i senare nummer av tidskriften.

Law and Society/ Research Committee on Sociology of Law

Dessa två föreningar håller i år gemensamt årsmöte i Boston den 7-19 juni. Law and Society Association fyller i år 20 år, och rätts-sociologer och andra rättsforskare i USA har tillsammans med den europeiska Research Committee on Sociology of Law fått ihop ett gigantiskt program med över 80 olika *sessions*. Amerikaner står för de flesta sessionerna, med rubriker alltifrån "Policy Implementations and Effects of Recent Supreme Court Decisions" över "Max

Weber's Contributions to Contemporary Sociology of Law" till "Dimensions of Dispute Settlement" och "Regulating Industry". Från Europa bjuder man på bl a "Themes of Socio-Legal Research - Cross Atlantic Influences and Cooperation" och "Law, Economic Order and Industrial Relations". Även svensk rättssociologi är representerad med en speciell session om "Swedish Sociology of Law: Current Theoretical Developments" och "Current Empirical Results in Sociology of Law".

I nästa nummer ska vi presentera teoretiska och empiriska nyheter från konferensen.

Nästa nummer

av *Tidskrift för Rättssociologi* utkommer redan under augusti och har som huvudtema förhållandet mellan samhällsvetenskap och rättsvetenskap. Medverkar gör bl a Aleksander Peczenik, Aulis Aarnio och Jyrki Uusitalo samt Gunnar Bergholtz.

Vol 1 1983/84 Nr 1

En aspekt på rättsociologisk forskning

Per Stjernquist

Klaus Eder och klasskampen

Antoinette Hetzler

Collective Learning Processes and Social Evolutions:
Towards a Theory of Class Conflict in Modern
Society

Klaus Eder

Policyimplementering genom lag:

Arbetskadeförsäkringens tillämpning

Antoinette Hetzler

The Selective Providers: Organization and
Distribution Effects on Public Service Provision

Ivar Bleiklie

Vol 1 1983/84 Nr 2

Anmärkningar till den amerikanska teorin
om reglering och begränsade ramar

Norbert Reich

Reglering av arbetsmiljön

- formalia, praxis och teori

Lars Lundberg

Administrationen kan vara forskningens fiende

Ketil Bruun

Om JO:s värv och verkan

Mari Nerd

UNIVERSITY OF TORONTO
JUN 19 1966